

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

***SLOVENSKÁ BELETRIA 20. STOROČIA
VO VYUČOVANÍ DEJEPISU
NA ZÁKLADNÝCH ŠKOLÁCH***

ZÁVEREČNÁ PRÁCA

57d8372b-7145-4c1b-804e-b813d2f994ad

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

***SLOVENSKÁ BELETRIA 20. STOROČIA
VO VYUČOVANÍ DEJEPISU
NA ZÁKLADNÝCH ŠKOLÁCH***

Záverečná práca rozširujúceho štúdia

57d8372b-7145-4c1b-804e-b813d2f994ad

Študijný program:	učiteľstvo histórie – rozširujúce štúdium
Študijný odbor:	7605. 38 - učiteľstvo a pedagogické vedy
Pracovisko:	Katedra histórie
Vedúci záverečnej práce:	prof. PaedDr. Miroslav Kmeť, PhD.

POĎAKOVANIE

Vyjadrujem vďaku svojmu školiťovi prof. PaedDr. Miroslavovi Kmeťovi, PhD. za odborné vedenie a cenné rady pri tvorbe tejto záverečnej práce.

Čestné vyhlásenie:

Vyhlasujem, že záverečnú prácu *Slovenská beletria 20. storočia vo vyučovaní dejepisu na základných školách* som vypracovala samostatne pod odborným vedením prof. PaedDr. Miroslava Kmeťa, PhD. a použitú literatúru som uviedla v zozname bibliografických odkazov.

ABSTRAKT

FILLOVÁ, Livia: *SLOVENSKÁ BELETRIA 20. STOROČIA VO VYUČOVANÍ DEJEPISUNA ZÁKLADNÝCH ŠKOLÁCH*. Závěrečná práce / Livia Fillová - Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Filozofická fakulta, Katedra histórie. Školiteľ prof. PaedDr. Miroslav Kmet', PhD. Rozširujúce štúdium - učiteľstvo histórie. Banská Bystrica 2024. s. 44

Závěrečná práce je zameraná na vyučovanie obdobia slovenských dejín na začiatku 20. storočia až do roku 1918 s pomocou využitia vybraných literárnych diel v základnej škole. Poukazuje na ciele vyučovania predmetu dejepis, ktoré je možné dosiahnuť aj práve s použitím beletrie. Okrem iného táto metóda prináša prepojenie medzipredmetových vzťahov, záujem o regionálne dejiny a rozvoj čitateľskej gramotnosti. Teoretická časť sa zameriava na charakteristiku vrcholiacej maďarizácie na konci 19. storočia a začiatku 20. storočia, opisuje udalosti 1. sv. vojny v domácom a zahraničnom odboji a aktivity Slovákov pred vznikom Československej republiky. Didaktická časť poukazuje na ciele vyučovania dejepisu, metódy a ponúka stručné charakteristiky vybraných spisovateľov. Závěrečná, metodická časť, ponúka štyri vyučovacie hodiny – dve v 8. ročníku a dve v 9. ročníku, s rôznym typom použitia beletrie vybraných autorov.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: dejepis, základná škola, literatúry, začiatok 20. storočia, maďarizácia, domáci a zahraničný odboj, československé légie, vznik ČSR

ABSTRACT

FILLOVÁ, Livia: *SLOVAK LITERATURE OF THE 20TH CENTURY IN THE TEACHING OF HISTORY IN PRIMARY SCHOOLS.*

The final thesis / Livia Fillová - Matej Bel University in Banská Bystrica. Faculty of Philosophy, Department of History. Supervisor prof. PaedDr. Miroslav Kmet', PhD. Extension study - history teacher. Banská Bystrica 2024, pag. 44.

The final thesis is focused on teaching the period of Slovak history at the beginning of the 20th century until 1918 using selected literary works in elementary school. It points to the goals of teaching the history subject, which can also be achieved with the use of fiction. In addition to this method, it brings the connection of intersubject relationships, interest in regional history and the development of reading literacy. The theoretical part focuses on the characteristics of peak Magyarization at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, describes the events of the 1st century. wars in the domestic and foreign period and Slovak activities for the establishment of the Czechoslovak Republic. The didactic part points out the goals of teaching history, methods and offers brief characteristics of the selected writers. The final, methodical part, offers four lessons - two in the 8th grade and in the 9th grade, with different types of use of fiction by selected authors.

KEYWORDS: history, primary school, fiction, beginning of the 20th century, Magyarization, domestic and foreign resistance, Czechoslovak legions, creation of Czechoslovakia

OBSAH

ÚVOD	6
1. Historická analýza vybraného obdobia	8
1.1. Slovenský národ na prelome storočí	8
1.2. Slovenský národ v 1. svetovej vojne.....	13
1.3. Vznik Československej republiky.....	17
2. Vyučovanie dejepisu a didaktická analýza.....	20
2.1. Špecifiká vyučovania dejepisu	20
2.2. Slovenské dejiny na začiatku 20. storočia vo vyučovaní dejepisu	23
2.3. Literárna tvorba vo vyučovaní dejepisu.....	25
2.4. Vybraní autori 20. storočia a ich diela vo vyučovaní dejepisu	29
3. Metodická analýza.....	35
3.1. Vyst'ahovalectvo a dielo Horehronský talizman.....	35
3.2. Aktivity Slovákov na svoju obranu a dielo Cez utrpenie	37
3.3. Česko-slovenské légie a Rozprávky z Ruska.....	38
3.4. Milan Rastislav Štefánik a Prebijem sa!	40
ZÁVER.....	42
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY	44
ZOZNAM PRÍLOH	47

ÚVOD

„*Per aspera ad astra – cez ťažkosti k hviezdám.*“ Slávny výrok pripisovaný Milanovi Rastislavovi Štefánikovi, ktorý vystihuje viac než autorovu záľubu v astronómii. Ide priam o prorocké slová tohto človeka, ktorý jednou vetou vyjadril minulosť, prítomnosť i budúcnosť slovenského národa.

Je určite náročné spočítať všetky ťažkosti, ktoré Slováci prežili na ceste k vlastnej štátnosti. Hlavne v posledných storočiach, keď všetkých prebudila Jar národov a za národnú slobodu sa ozvali aj slovenské hlasy. Formácia národa do štátneho celku si ozaj vyžiadala svoju daň a aj v podobe prelievania krvi. Vrcholiacu maďarizáciu na začiatku 20. storočia zastavila až zmena politickej situácie v Európe počas prvej svetovej vojny. Práve v tomto období Slováci nastúpili na novú cestu utrpenia, ťažkostí, aby roztrúsení po rôznych kútoch sveta bojovali za zachovanie svojej identity.

Aj mesto Ružomberok má v tomto boji svoj príbeh. No a, ako učiteľka slovenského jazyka a literatúry pôsobiaca v tomto kraji, nechcem zabúdať na históriu, ktorá sa diala okolo nás. Je zapísaná do múrov našich budov i do strán našich kníh. História a literatúra si kráčajú pekne popri sebe, preto si myslím, že je nemožné a nesprávne ich od seba oddeľovať. Literatúra nám prebúdzá históriu, naplňajú ju životom, citom, empatiou, príbehom. Umelecké texty ponúkajú aj v dnešnej dobe elektroniky bohaté možnosti vzdelávania a učenia. Cieľom mojej práce bude obhájiť toto tvrdenie a ponúknuť niekoľko nápadov pre prácu s literárnym textom na vyučovaní dejepisu. V práci chcem poukázať na zmysluplnosť a význam zapájania umeleckých literárnych diel do vyučovacích hodín dejepisu. Vyberiem diela štyroch spisovateľov, ktorí tvorili v období 20. storočia alebo sa v ňom narodili. Aby bol výber diel, ktorých môže byť nespočetne veľa, podmienený nejakou spoločnou líniou, vybrala som autorov či diela, ktorých život sa aspoň na chvíľu spájal s miestom môjho pôsobenia – mestom Ružomberok. Historické obdobie, na ktoré by som sa vo svojej práci chcela zamerať, je začiatok 20. storočia po vznik ČSR. Ide o obdobie, v ktorom pôsobilo veľa významných ružomerských osobností, ako sú Andrej Hlinka, Vavro Šrobár, rodina Makovických, Ivan Houdek, neskôr Karol Sidor a mnohí ďalší. Zhrnutím možno povedať, že práca si použitím konkrétnych literárnych diel kladie ciele v troch rovinách osobnosti žiaka – kognitívnej (vedomosti o histórii), citovej (regionálne dejiny) a hodnotovej (postojovej).

Práca predstaví tri kapitoly. Prvá sa bude snažiť charakterizovať a analyzovať historické obdobie slovenského národa na prelome storočí so zreteľom na vybrané udalosti

z literárnych diel použitých v poslednej kapitole. Poinformuje o situácii v našom národe pred 1. sv. vojnou aj počas nej a predstaví udalosti smerujúce k vzniku 1. česko-slovenskej republiky. Didaktická analýza predstaví stručne ciele vyučovania dejepisu podľa platných a aj pripravovaných štandardov. Poukáže na špecifiká vyučovania tohto predmetu a vysvetlí spojitosť literatúry a histórie. V závere kapitoly predstaví štyroch vybraných autorov, pričom každý vstupuje do histórie z inej perspektívy. Jozef Gregor Tajovský ako spisovateľ a súčasník zároveň. Žil v dobe maďarizačného prenasledovania, aktívne sa angažoval ako slovenský legionár - žil a písal zároveň v momente diania. Július Chudík predstavuje autora účastníka, ktorý spomína na prežité, zúčastnené situácie. Anton Lauček je autorom rodákom, ktorý sa venuje rodnému kraju, čerpá z pamätí ľudí vo svojom okolí. Posledným do štvorice bude Jozef Banáš, ako moderný, súčasný spisovateľ, ktorý siahol po historickej próze. Tretia kapitola ponúkne štyri vyučovacie hodiny, ktoré využijú rôznym spôsobom prácu s literárnou ukážkou z vybraných diel. Sústredí sa na štyri vybrané historicko-spoločenské problémy, ktoré rezonujú aj v súčasnej dobe. Ide o vyst'ahovalectvo, (národnostná) tolerancia, dobrovoľníctvo a vlastná angažovanosť, a nakoniec zodpovednosť za vlastný život, rozvíjanie nadania v službe svojmu okoliu. Konkrétne spracované umelecké texty budú doložené v prílohách.

1. Historická analýza vybraného obdobia

Každá etapa dejín slovenského národa má svoje krásy a špecifiká. Z pohľadu dozretia vlastného národného sebaurčenia za kľúčové obdobie právom považujeme 20. storočie. Ide o čas, ktorý v priebehu rozpätí niekoľkých rokov priniesol Slovákom viackrát zmeny štátnej príslušnosti či štátneho útvaru.

1.1. Slovenský národ na prelome storočí

Koniec 19. storočia predstavoval pre nemad'arské národy v Uhorsku z mnohých pohľadov náročné obdobie a podobným smerom sa uberal aj začiatok nastávajúceho, nového storočia. Kým české krajiny po roku 1867 prežívali doposiaľ nevídaný vzostup, na Slovensku bola situácia úplne opačná.

Snahy národovcov predchádzajúcich desaťročí sa v r. 1871 sformulovali do základného politického programu Slovenskej národnej strany. Išlo o dve požiadavky – uznanie samobytnosti slovenského národa v Uhorsku a vyčlenenie územia obývaného Slovákami do administratívneho celku s autonómnym postavením. Nič z toho sa do vypuknutia 1. svetovej vojny nepodarilo dosiahnuť. Postavenie Slovákov upravoval uhorský zákon z r. 1868, ktorého princíp jednotného uhorského národa degradoval ostatné národy (s výnimkou Chorvátov) na národnosti.¹

Uhorskí vládni predstavitelia nemali ani najmenší záujem o povzdvihnutie slovenského národa (resp. ani žiadneho iného okrem svojho), a už vôbec netúžili pripustiť, aby sa zo Slovenska stal moderný politický národ. Jeho obyvatelia boli krutým maďarizačným atakom systematicky zrážaní do stále bezvýznamnejšieho postavenia, s cieľom dokázať, že ide iba o zmenšujúcu sa etnickú skupinu.² Dokresľujúcim obrazom maďarského pohrdania Slovákami sa stal i politický pamflet *A Felvidék (Horniaky)*. V ňom jeho autor Belo Grünwald (1839 – 1891) - zvolenský podžupan, aktívny zástanca maďarizácie a spoluiniciátor zrušenia 3 slovenských gymnázií - charakterizoval obyvateľov Horných Uhier ako nízky a menejcenný národ - pripomínajúci už svojím zovňajškom poddaného a zaostalého človeka, ktorý potrebuje silnú ruku.³ Dielo sa stalo ideologickým základom pomad'arčovania. „...maďarizácia musí fungovať ako mlynček, do ktorého sa zvrchu tlačia sedliacki synkovia nemad'arských etník a dolného konca vypadávajú vybrúsení maďarskí páni, ktorí už zabudli

¹ PEKÁR, M.: *Dejiny Slovenska 1918 – 1945*. Košice: UPJŠ, 2015, s. 16.

² KÁRNIK, Z.: *Malé dejiny československé (1867 – 1939)*. Praha: Dokořán, 2008, s. 30.

³ HABAJ, M. a kol.: *Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť*. Bratislava: Perfect, 2015, s. 286.

na svoje pôvodné etnické korene.“⁴ „Stupňujúca sa etnická, politická a kultúrna maďarizácia na prelome 19. a 20. storočia hrozila úplnou asimiláciou slovenského národa o to viac, že po tzv. rakúsko-maďarskom vyrovnaní roku 1867 došlo k rozdeleniu Rakúskeho cisárstva v zmysle dualizmu na dva štáty: Rakúsko (Predlitavsko) a Uhorsko (Zalitavsko). Tým sa zmarili slovenské plány na tzv. Hornouhorské slovenské okolie.“⁵

Po „vyrovnaní“ sa Uhorsko snažilo o získanie prestížnej povesti moderného štátu. Zníženiu negramotnosti širokých vrstiev obyvateľstva mal dopomôcť aj zákon o ľudovej škole z r. 1868. Školy boli vystavené štátnemu dozoru s výrazne silným maďarizačným tlakom. Počet slovenských ľudových škôl dramaticky klesal. Údaje zo začiatku 20. storočia hovoria o počte 1500, pričom pred začiatkom 1. svetovej vojny vieme už len o 473.⁶ V 70. rokoch 19. storočia bola zrušená posledná stredná škola so slovenským vyučovacím jazykom.⁷

Zatvorenie slovenských gymnázií a Matice slovenskej (r. 1875) vyvolalo u slovenskej inteligencie obdobie pasivity a bezradnosti. Jozef Miloslav Hurban v r. 1876 a 1877 vydal v češtine dva ročníky almanachu Nitra. Išlo o symbolické priznanie sa k českému národu, pričom Hurban poukázal na možnosť zjednotenia osemmilionového česko-slovenského národa, ktorého existenciu by bolo veľmi ťažké spochybníť. Hurbanova myšlienka však nezaznamenala výrazne pozitívne ohlasy ani u jednej zo spomínaných národností. Obe si ale naďalej prejavovali vzájomné sympatie a podporovali sa kultúrne i solidárne. Český spisovateľ Adolf Heyduk vydal jednu z najkrajších zbierok oslavujúcich slovenčinu a jej kultúrneho dedičstvo v diele *Cymbál a husle*. Dôkazom prehlbujúcich sa dobrých vzájomných vzťahov bol vznik slovenského študentského spolku Detvan v Prahe v r. 1882.⁸

Situácia v českých krajinách bola z mnohých pohľadov diametrálne odlišná ako u nás. V 90. rokoch 19. storočia už vychádzalo z českých škôl, gymnázií, učiteľských ústavov či univerzít potrebné množstvo vzdelaných ľudí, čo prinieslo prudký pokles negramotnosti obyvateľstva. Česi nadobúdali povesť „čitárov“. Knihy Aloisa Jiráka, Jaroslava Vrchlického, Karla Václava Reisa či iných pronárodných spisovateľov sa čítali aj medzi jednoduchým ľudom. Rozvíjala sa žurnalistika, vyrástla silná generácia českých novinárov. Vznikali

⁴ Citát z knihy A Felvidék In: BREČKA, S.: *Výtečníci breznianski z druhej polovice 19. storočia*. Brezno: vlastný náklad, 2022, s. 39.

⁵ KRAJČÍR, L. a kol.: *Rok 1919 a Slovensko*. Martin: Matica slovenská, 2021, s. 11.

⁶ HABAJ, M. a kol.: *Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť*. Bratislava: Perfect, 2015, s. 290.

⁷ KÁRNIK, Z.: *Malé dejiny československé (1867 – 1939)*. Praha: Dokořán, 2008, s. 30.

⁸ HABAJ, M. a kol.: *Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť*. Bratislava: Perfect, 2015, s. 288 - 289.

intelektuálne kruhy, vzdelanostné krúžky, umelecké skupiny, literárne spolky, kde sa viedli bohaté diskusie aj o budúcej podobe českého národa. Tieto miesta sa stali útočiskom aj pre „ubiedenú“ slovenskú inteligenciu. Rozdiel medzi Slovákmi a Čechmi sa každým dňom zväčšoval v každej oblasti verejného života. Česko nastúpilo na dráhu moderného národa. V mestách vznikli továrne, čím sa zmenili na dôležité priemyselné centrá krajiny – Praha, Libeň, Smíchov, Brno, Ostravsko a mnohé iné. Súbežne s narastaním kapitálu vznikali finančné inštitúcie, banky. Zvyšovala sa životná úroveň, pokročilo lekárstvo, zvýšila sa hygiena, menilo sa postavenie ženy v spoločnosti.⁹

V Uhorsku a teda aj na Slovensku modernizácia krajiny nastala až po r. 1867. Jej ústredným bodom bola výstavba železničných tratí. Železnica sa stala motorom pokroku, no zároveň pripravila o prácu tisícky furmanov a pltníkov – tradičného spôsobu obživy hlavne pre obyvateľov hornatých krajov Slovenska. Pod tlakom priemyselného a fabrického rozvoja sa začali vytrácať remeslá a domáca výroba – skrachovali hrnčiari, uhliari, plátenníci, súkenníci... V prvej polovici 19. storočia bola za jednu z najpriemyselnejších oblastí Uhorska považovaná Muránska dolina, kde existovalo až 33 železiarskych fabrík, hút a hámrov. Aj tým však pokrok uštedril nemilosrdný úder, keď ľudskú silu nahradila parná energia. Para urobila fabriky nezávislé od vodných tokov a priemysel sa mohol presťahovať do miest. Viaceré aristokratické rody vlastnili značný dedičný majetok, čo im umožňovalo podnikáť v priemysle, napr. Andrášiovci, Pálfiovci, Zaiovci či Coburgovci. Na konci 19. storočia medzi najpriemyselnejšie sídla Slovenska patrilo i mesto Ružomberok.¹⁰ V r. 1889 tu slovenskí podnikatelia bratia Makovickí s Ivanom Houdekom založili lepenkárňu a celulóžku, hoci prvý papierenský závod vznikol už v r. 1880 pri rieke Revúca pri Ružomberku pod vedením obchodníka Jakuba Kleina.¹¹ V r. 1894 spustil Ružomberok fabriku na výrobu bavlnenej priadze pod názvom Uhorský textilný priemysel. Zakladateľom bol Izidor Mautner (1852 – 1930), vlastník viacerých uhorských textiliek. Tento textilný podnik na začiatku 20. storočia zamestnával až 5000 pracovníkov.¹²

Hoci priemyselná modernizácia v Uhorsku napredovala, postavenie jednotlivých národov v Uhorsku sa nijako nezlepšovalo, ba naopak národnostná otázka bola naďalej veľmi napätá a neustále sa vyhrocovala. Svedčí o tom aj obdobie vlády sedmohradského magnáta Dezidera Bánfiho (1843 – 1911), ktorý v r. 1885 získal kreslo ministerského predsedu uhorskej vlády. Dlhodobý a systematický národnostný útlak Slovákov vyvrcholil v krvavej

⁹ KÁRNIK, Z.: *Malé dejiny československé (1867 – 1939)*. Praha: Dokořán, 2008, s. 16 -20.

¹⁰ HABAJ, M. a kol.: *Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť*. Bratislava: Perfect, 2015, s. 316 - 319.

¹¹ BALÁŽ, J. a kol.: *Černová*. Ružomberok: Tesfo, 2010. s. 192 -193.

¹² BALÁŽ, J. a kol.: *Černová*. Ružomberok: Tesfo, 2010. s. 189.

tragédii, ktorá sa odohrala 27. októbra 1907 v ružomerskej mestskej časti Černová. Predmetom sporu s maďarskou cirkevnou vrchnosťou sa stala posviacka černovského kostola, postaveného z vlastných zbierok farníkov, ktorého výstavbu organizoval ich rodák, kňaz Andrej Hlinka. Ten však už bol suspendovaný spišským biskupom Alexandrom Párвым za politické aktivity. Obyvatelia Černovej zaslali biskupovi list s prosbou o jeho zmierenie sa s Hlinkom, pretože bez neho si vysviacku nevedeli predstaviť. Biskup žiadosť odmietol a stanovil dátum vysviacky na 13. október s poverením kanonika Antona Kurimského. Dekan z Liskovej Martin Pazúrik žiadal o ďalší odklad aktu vysvätenia chrámu, ktorý sa posunul na 27. októbra. V Černovej sa stupňovali radikálne nálady a obec sa rozdelila na dva tábory. Menšiu, umiernenú menšinu, ktorá si do istej miery uvedomovala možné následky tejto neposlušnosti voči vrchnosti, viedol senátor Štefan Bačkor a učители Jozef Klimko a Vendelín Tolt. Vyzývali ľudí na umiernenie svojej vzbury, lebo to môže mať tragické následky. Zatrpknutí obyvatelia sa ešte pokúsili o zúfalý čin – pred liturgickou slávnosťou ukryli bohoslužobné predmety z kostola, čo sa stalo predmetom vyšetrovania ako krádež. Nepokojná atmosféra sa v Černovej stupňovala až do obce dorazila posledná skupinka žandárov na čele so strážmajstrom Jánom Ladickým. Napätie vyvrcholilo v nedeľu ráno 27. októbra obklúčením koča s cirkevno-svetskou delegáciou Černovčanmi, ktorí vykrikovali, že nikoho nevolali a posviacku nechcú. Po potýčke dal strážmajster príkaz žandárom k streľbe. Umrelo 15 ľudí na následky streľby¹³ a ďalších približne 70 bolo zranených. Následne úrady predviedli bezcitný akt súdnych pitiev prvých obetí. Černovská tragédia spustila reťaz protestov po celom Slovensku i v iných častiach monarchie. Na čo vláda odpovedala často veľmi necitlivo a cynicky. V januári 1908 sa začal v ružomerskom kaštieli sv. Žofie účelový proces proti 59 obžalovaným. Preslávil sa hrubou manipuláciou súdov s faktami a slovenský politik Milan Hodža sa o ňom vyjadril ako o kodifikovanej beštialite v mene jeho výsosti kráľa. Udalosti v Černovej neostali nepovšimnuté ani za hranicami monarchie a kriticky sa vyjadrili viacerí významní svetoví predstavitelia politiky či žurnalistiky.¹⁴

S tragédiou do istej miery súvisia politické aktivity jej rodáka Andreja Hlinku, ktorý bol v 90. rokoch 19. storočia v popredí politiky zastupujúcej slovenský národ. Vystupovali v nej hlavne tri smer určujúce osobnosti, ktoré priviedli Slovensko až k prahu novej štátnosti po 1. svetovej vojne – dvaja skoro rodáci – Andrej Hlinka (1864 – 1938) a Vavro (Vavrinec Ján) Šrobár (1867 – 1950), a Milan Hodža (1878 – 1944). „Treba si však

¹³ Medzi obeťami sa spomína aj Ružena Fagová, ktorá sa stala literárnou predlohou pre novelové spracovanie černovskej tragédie spisovateľom Antonom Laučekom v diele Cez utrpenie.

¹⁴ BALÁŽ, J. a kol.: *Černová*. Ružomberok: Tesfo, 2010. s.43 -44.

uvedomiť, že už sám pokus formulovať nejakú politickú koncepciu ako slovenskú, bol v rozpore s oficiálnou ideológiou jednotného uhorského politického národa.“¹⁵

O vysokú politiku v uhorskom sneme mal záujem najmä Andrej Hlinka, kde opakovane kandidoval za poslanca v mene Krajinskej katolíckej ľudovej strany. Po volebnom neúspechu vstúpil do Slovenskej národnej strany, kde v r. 1905 založil katolícke krídlo v rámci SNS, pod názvom Slovenská ľudová strana, od r. 1913 už ako samostatná strana.¹⁶ Hlinka politicky i ľudsky podporoval svojho krajana Vavra Šrobára¹⁷ (rodák z Liskovej), povolaním lekára, ktorý sa vyformoval okolo časopisu mladej generácie – Hlas a na pražskej univerzite pôsobením T. G. Masaryka. V r. 1906 sa v predčasných voľbách dostalo do snemovne až sedem slovenských kandidátov – M. Kollár, F. Skyčák, P. Blaho, F. Jehlička, F. Juriga, M. Bella a najmladší poslanec uhorského parlamentu – Milan Hodža s programom SĽS. Jeho rodinné zázemie, vynikajúce vzdelanie a pevný charakter ho predurčili pre väčšiu, než len slovenskú, politickú scénu. Slovenská politická scéna predvojnového obdobia je plná rozdrobených a nesúrodých snáh.¹⁸ Okrem zásahov z vonkajšej – vládnej strany, ako napr. uväznenie A. Hlinku či prenasledovanie Ferdinanda Jurigu, nepodarilo sa názorovo zjednotiť ani vo vnútri slovenskej politiky. Tradičné národné konzervatívne krídlo (S. H. Vajanský, P. Mudroň, A. Pietor, M. Dula a iní), sústredené v Turčianskom Sv. Martine, pozeralo s nedôverou na liberálne snahy mladej generácie hlasistov a neskôr i prúdiov – od časopisu Prúdy, revue mladého Slovenska. Zároveň sa z letargie prebudili i slovenskí katolícki činitelia, okrem A. Hlinku a F. Jurigu, aj J. Novák a J. Vojtaššák. Nejednotnosť a pluralita slovenskej politiky sa stratila za hranicami vlasti.

Od roku 1873 po vypuknutí hospodárskej krízy a následného hladomoru, hlavne v oblasti Spiša, Zemplína a Šariša, sa začali Slováci sťahovať do Ameriky, neskôr hŕfne aj do iných krajín. Predpokladá sa, že do začiatku 1. sv. vojny emigrovalo do Ameriky cez 600 000 Slovákov. Mnohí si po usídlení pozvali k sebe do cudziny i ostatných členov rodiny alebo si založili nové. Tu sa združovali, zakladali si spolky, vydávali noviny (Amerikánsko-slovenské noviny v Clevelande, Slovenský denník v Pittsburgu a pod.)¹⁹ V r. 1899 si predstavitelia emigrantských organizácií v New Yorku založili Ústredný slovenský národný výbor a v r. 1907 v Clevelande vznikla Slovenská liga, zastrešujúca organizácia amerických Slovákov. Slováci v emigrácii nielenže finančne podporovali národné aktivity doma,

¹⁵ MIČKO, P. a KMEŤ, M.: *Dejiny Slovenska a Slovákov (1918 – 1945)*. Žilina: IPV, 2023, s. 11.

¹⁶ LEIKERT, J.: *Osudy osobností Slovenska*. Bratislava: Ikar, 2020, s. 137.

¹⁷ S postavou Vavra Šrobára sa môžeme stretnúť v diele J. Banáša *Prebijem sa!*, kde ho spoznávame ako dobrého priateľa M. R. Štefánika.

¹⁸ HABAJ, M. a kol.: *Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť*. Bratislava: Perfect, 2015, s. 304.

¹⁹ HABAJ, M. a kol.: *Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť*. Bratislava: Perfect, 2015, s. 293.

v Uhorsku, ale aktívne debatovali o budúcnosti nášho národa.²⁰ Tu sa v r. 1909 rodí aj odvážna idea úplnej štátnej nezávislosti z pera novinára Adalberta Tholta – Veľkoštiavnického.²¹

1.2. Slovenský národ v 1. svetovej vojne

Rakúsko-Uhorsko dňa 28. 7. 1914 vypovedalo vojnu Srbsku, pričom odštartovalo štvorročný celosvetový konflikt. Odhaduje sa, že monarchia zmobilizovala približne 7 800 000 vojakov, z toho asi 400 000 obyvateľov Slovenska. Hoci sa z vypätej politickej situácie v Európe vojnový konflikt dal očakávať, predsa len jeho skutočné vypuknutie mnohých šokovalo. Podobne to bolo aj s predstaviteľmi slovenskej politiky, ktorí nedokázali pružne reagovať na novovzniknutú situáciu. Uhorská vláda ešte aj vo vojnovom režime využila príležitosť na zastrašovanie a potláčanie národných iniciatív. Pod tlakom okolností SNS vyhlásila politickú pasivitu a načas zastavila svoju činnosť, podobne urobili agrárci a socialisti, SĽS zas deklarovala lojalitu habsburskej dynastii a vo svojej tlači uverejňovala články na podporu vojny. Členovia jednotlivých strán sa v náročných podmienkach zostreného policajného dozoru schádzali vo svojich centrách v jednotlivých mestách – Martin (M. Dula), Ružomberok (A. Hlinka), Bratislava (F. Juriga), Budapešť (E. Stodola), Viedeň (M. Hodža, K. Stodola, I. Dérer).²²

Nová nádej na budúcnosť slovenského národa sa začala rodiť tam, kde už maďarská perzekúcia nemala dosah – v zahraničí. Aktivity Slovákov a Čechov v zahraničí sa stali rozhodujúce aj pre povojnové usporiadanie Európy. T. G. Masaryk v racionálnom presvedčení, že reforma monarchie nie je možná, odišiel do exilu už v r. 1914, vo svojich plánoch už od začiatku počítal so Slovákami ako so súčasťou nového štátu. Svoje predstavy postupne predkladal rozhodujúcim mocnostiam a hľadal podporu v rôznych kútoch západnej Európy – v Dánsku, Holandsku, Belgicku, Taliansku, Švajčiarsku, Veľkej Británii či vo Francúzsku. Treba skonštatovať, že štáty Dohody spočiatku neuvažovali o rozbití rakúsko-uhorskej monarchie, cieľom vojny nebolo „rozobrať“ monarchiu. Postupný vývoj na fronte a neúnavná aktivita vazalských národov habsburského spoločenstva prinútili zmeniť pohľad toto „stredoeurópske monštrum“.²³ Česi a Slováci v exile systematicky pracovali na tom, aby presvedčili ostatné mocnosti, že vedia na ktorej strane vojnového poľa stoja, a že vedia, akou

²⁰ HABAJ, M. a kol.: *Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť*. Bratislava: Perfect, 2015, s. 310.

²¹ VNUK, F.: *Dedičstvo otcov. Eseje na historické témy*. Bratislava: Alfa Omega, 1999, s. 24

²² PEKÁR, M.: *Dejiny Slovenska 1918 – 1945*. Košice: UPJŠ, 2015, s. 20 – 21.

²³ PEKÁR, M.: *Dejiny Slovenska 1918 – 1945*. Košice: UPJŠ, 2015, s. 30.

štátnou cestou sa chcú po jej skončení vybrať. Kolónie Čechov a Slovákov v USA, vo Francúzsku či v Rusku sa zhromažďovali vo vzájomných spolkoch a aktivitách, čím dokazovali masovú podporu idey spoločného národa.

Samozrejme, k takémuto konsenzu sa neprišlo len tak jednoznačne. Slováci žijúci v Amerike, zastrešení v Slovenskej lige, ešte pred začiatkom 1. sv. vojny živili koncepciu vlastnej slovenskej štátnosti. Predstava o vzniku česko-slovenského štátu by pre nich znamenalo vzdať sa istej vlastnej suverenity. Ochota podporiť Masarykovu ideu spoločného štátu spočívala v záruke zachovania úplnej národnej autonómie Slovenska. Dňa 22. 10. 1915 bola v Clevelande podpísaná vzájomná dohoda medzi Slovenskou ligou a Českým národným združením, ktorá tieto požiadavky potvrdzovala. V 2. bode (z piatich) zaručovala Slovákom vlastný snem, vlastnú štátnu správu, úplnú kultúrnu slobodu, plné právo užívania vlastného jazyka, vlastnú finančnú a politickú správu. Slovenská liga nepripúšťala myšlienku, že nový česko-slovenský štát by mal byť len obnovený historický štát Čechov s rozšírením o slovenské územie – teda vlastne to, čo v skutočnosti predstavoval T. G. Masaryk vo svojich vyhláseniach z r. 1914 – 1915.²⁴ Nový vietor do plachiet priniesol poručík francúzskej armády Slovákom Milan Rastislav Štefánik, ktorý svojou výraznou osobnosťou vyvažoval dominanciu českých vodcovských postáv. Jeho postavenie a zásluhy vo francúzskej armáde mu priniesli mnohé cenné kontakty v najvyššej francúzskej politike. Presadil myšlienku vytvorenia vlastných ozbrojených síl, ktoré chápal ako nevyhnutnosť pri vybojovaní si národnej slobody. Vo februári roku 1916 M. R. Štefánik spolu s T. G. Masarykom, E. Benešom a J. Důřichom založili v Paríži Českú národnú radu ako vrcholný orgán zahraničného odboja, neskôr premenovaná na Česko-slovenskú národnú radu. Odmietavým postoj voči zvrchovanosti tejto inštitúcie prejavila skupina exilového odboja v Rusku. Slováci a Česi žijúci na území Ruska tiež nezaháľali a združovali sa v národných organizáciách. V r. 1915 vznikol Zväz česko-slovenských spolkov v Rusku. Okrem iného existoval aj Spolok pamäti Ľudovíta Štúra, ktorý viedol profesor Ján Kvačala, s víziou slovensko-ruskej jednoty. Politické otrasy v Rusku, pád cárizmu vo februári r. 1917 spôsobili krach tejto predstavy a na zjazde zástupcov česko-slovenských spolkov v Kyjeve v máji v 1917 akceptovali Česko-slovenskú národnú radu, na čele s T. G. Masarykom ako najvyšší exilový orgán.²⁵

Slováci po vypuknutí 1. svetovej vojny videli svoju nádej na hrdinské vybojovanie si slobody. Svojou odvahou, vzornosťou a lojálnosťou voči cisársko-kráľovskej armáde patrili

²⁴ RYCHLIK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914 – 1915*. Bratislava: A.E. Press a Ústav T. G. Masaryka Praha, 1997, s. 46.

²⁵ HABAJ, M. a kol.: *Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť*. Bratislava: Perfect, 2015, s. 324 - 325.

medzi najlepších, vedení predstavou, že po vojne bude ich hrdinskosť odmenená národnou toleranciou. V tlači na to poukazoval F. Juriga, posledný slovenský poslanec v uhorskom sneme. Ale už v januári 1915 ruské jednotky prešli cez Karpaty a obsadili viac ako 200 miest a obcí na našom území. V roku 1915 vstúpilo do vojny Taliansko a Bulharsko, čo prinieslo pre Rakúsko-Uhorsko otvorenie nových frontov. Mobilizácia si vyžiadala tri štvrtiny mužov monarchie vo veku od 18. roku života, čo prinieslo nedostatok práceschopnej sily pre získavanie strategických surovín či dorábanie potravín. Situácia v Rakúsko - Uhorsku sa ešte viac skomplikovala v r. 1916 slabou úrodou, konfliktom s Rumunskom a aj smrťou cisára Františka Jozef. Jeho následník Karol I., vidiac katastrofálnu situáciu v krajine i na fronte, bol presvedčený o nutnosti mierových rokovaní. Ako panovník sa zdiskreditoval v očiach štátov Dohody nešikovným pokusom o prímerie. V roku 1917 vstúpilo do vojny USA a v novembri toho istého roku vyvolala v Rusku prevrat bolševická revolúcia. V januári 1918 americký prezident W. Wilson vystúpil so svojím mierovým programom v štrnástich bodoch. V jednom z nich vyjadril potrebu rešpektovať autonómne snahy národov žijúcich v Rakúsko – Uhorsku, čím ukázal, že národnostná otázka monarchie je predmetom medzinárodného záujmu. Toto uvedomenie si viedlo k oživeniu vnútornej politickej scény na Slovensku. Na stretnutí v Turčianskom Sv. Martine v máji 1918 vyjadril A. Hlinka vetu, ktorá sa zapísala do pamäte národa: „Tisícročné manželstvo s Maďarmi sa nevydarilo, musíme sa rozísť.“²⁶

Slováci už od začiatku boli odhodlaní bojovať o slobodu so zbraňou v ruke, dôležité ale bolo postaviť sa na tú správnu, víťaznú stranu. Mnoho dobrovoľníkov žijúcich v zahraničí, utečencov, dezertérov z uhorskej armády, zajatcov – tí všetci tvorili česko-slovenské légie bojujúce na rôznych frontoch štátov Dohody. Išlo o jednotky zahraničného vojenského odboja, pričom v čase svojej existencie sa označovali ako revolučné dobrovoľné vojská. Prvé vznikli už v r. 1914 a tvorili ich dobrovoľníci v Kyjeve pod vedením bratov Országhovcov a boli začlenené do ruskej armády; ďalší vstúpili do srbskej armády a v auguste 1914 sa zrodila aj rota Nazdar v rámci francúzskej cudzineckej légie.

Kľúčovou postavou pri organizovaní legionárskeho vojska sa stal Milan Rastislav Štefánik. Ako človek pohybujúci sa vo vysokej zahraničnej politike vedel, že Slováci musia tiež prispieť svojou mierou pri spoločnej porážke nepriateľa. Štefánik so súhlasom francúzskej vlády zorganizoval legionárske vojsko v Rusku z českých a slovenských zajatcov, ktoré v bojoch prinieslo niekoľkokrát významné úspechy. Situácia na východnom fronte sa skomplikovala 25. októbra 1917 vypuknutím bolševickej revolúcie na čele s V. I. Leninom,

²⁶ HABAJ, M. a kol.: *Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť*. Bratislava: Perfect, 2015, s. 326 - 327.

Rusko uzatvorilo Brest-Litovský mier s Nemeckom a prišlo o rozsiahle územia. Česko-slovenské jednotky ovládli takmer celú transsibírsku magistrálu, na dva roky uviazli v ruskej občianskej vojne a domov sa vrátili až v roku 1920.²⁷ Pôsobenie česko-slovenských vojakov v Rusku prinieslo okrem vojenských úspechov aj nadviazanie nových, medzinárodných ekonomicko-politických vzťahov. Jedným z nich bola aj úspešná spolupráca s Japonskom. Japonsko patrilo medzi prvé štáty, ktoré uznali našu samostatnosť, dokonca ešte pred prvým oficiálnym vyhlásením Československej republiky. Návšteva T. G. Masaryka v Tokiu v r. 1918 zabezpečila pomoc japonskej vlády pri návrate československých legionárov z Vladivostoku.²⁸ Okrem materiálnej pomoci Japonci vyslali i svoje vojenské jednotky do Mandžuska s tým, že sa pridali k československým jednotkám. Generál Irakito s našou spoluprácou obsadil mesto Chabarovsk. Japonsko poskytlo svoje prístavy ako prestupnú stanicu pri návrate našich legionárov do vlasti.²⁹

Vojenské aktivity prebiehali aj v USA, kde žila početná komunita Čechov a Slovákov, keď M. R. Štefánik získal povolenie na organizovanie légií aj v tejto krajine. Mnohí ho však už predbehli a nastúpili do americkej armády ako občania USA – ide približne o 42 000 vojakov česko-slovenskej národnosti. Ďalšou krajinou, kde M. R. Štefánik pracoval na zostavení legionárskej armády bolo Francúzsko, o ktorom sa predpokladalo, že v prípade víťazstva sa stane štátom s rozhodujúcim slovom. Tu pôsobilo takmer 10 000 legionárov. Na základe dekrétu francúzskeho prezidenta Raymonda Poincaré z r. 1917 utvorili samostatnú česko-slovenskú armádu, s vlastným generálnym štábom podriadenú francúzskemu veleniu. M. R. Štefánik bol vo Francúzsku v júni 1918 vymenovaný za brigádneho generála.³⁰

Pod záštitou talianskej vlády sa 8. – 10. apríla 1918 v Ríme uskutočnil Kongres utláčaných národov Rakúsko-Uhorska, kde boli prítomní i slovenskí zástupcovia - M. R. Štefánik, Š. Osuský a J. Gábriš. Na kongrese bola vyslovená podpora budovaniu česko-slovenskej odbojovej armády na území Talianska.³¹ Dve divízie s počtom cca 20 000 mužov vznikli 21. apríla 1918, keď M. R. Štefánik uzavrel s talianskym ministerským predsedom V. E. Orlandom zmluvu o zriadení česko-slovenského vojska v Taliansku, čo môžeme považovať za prvé faktické uznanie budúceho česko-slovenského štátu.³²

²⁷ GEŠPER, M a ko.: *Neznámi slovenskí hrdinovia 1914 – 1920. Slováci v česko-slovenských légiách*. Martin: Matica slovenská, 2024, s. 4 -5.

²⁸ Svoje zážitky z tejto cesty zaznamenal spisovateľ a legionár J. G. Tajovský v zbierkach Rozprávky z Ruska.

²⁹ VASILJEVOVÁ, Z.: *Dějiny Japonska*. Praha: Členská knižnice nakladatelství Svoboda, 1986, s. 412 – 413.

³⁰ PEKÁR, M.: *Dejiny Slovenska 1918 – 1945*. Košice: UPJŠ, 2015, s. 24.

³¹ MIČKO, P. a KMEŤ, M.: *Dejiny Slovenska a Slovákov (1918 – 1945)*. Žilina: IPV, 2023, s. 13.

³² GEŠPER, M a ko.: *Neznámi slovenskí hrdinovia 1914 – 1920. Slováci v česko-slovenských légiách*. Martin: Matica slovenská, 2024, s. 6.

1.3. Vznik Československej republiky

Udalosti vo svetovej politike na začiatku roku 1918 aktivizovali aj domáci odboj. Ako reakcia na rokovania v Brest-Litovsku vznikla 6. 1. 1918 v Prahe tzv. Trojkráľová deklarácia všetkých českých poslancov – z Ríšskej rady i krajinských snemov Česka, Moravy a Sliezska. Zároveň bola prednesená i v mene našej, slovenskej vetvy a vyjadrovala odmietavé stanovisko voči rakúsko-uhorským národnostným postojom. Trojkráľová deklarácia verejne vyhlasovala vlastné právo národov na ich sebaurčenie, požadovala samostatný, spravodlivý a sociálny demokratický štát, s vlastnými hranicami.³³

O niekoľko mesiacov neskôr, 1. mája 1918, zorganizovali i slovenskí demokrati v Liptovskom Mikuláša zhromaždenie, počas ktorého Vavro Šrobár predniesol tzv. Mikulášsku rezolúciu. „Mikulášska rezolúcia bola prvým a do októbra 1918 aj jediným verejným prejavom Slovákov na území Slovenska za uplatnenie sebaurčovacieho práva a za nové štátoprávne usporiadanie.“³⁴

Väčší priestor na politické manévrovanie poskytovali demokratické krajiny, na čele so strategickým hráčom – USA. Úlohu nakloniť na svoju stranu americkú verejnú mienku prevzal Tomáš Garrigue Masaryk. V apríli 1918 pricestoval cez Rusko pod cudzím menom do USA. Tu sa zúčastnil osobnej audiencie s prezidentom W. Wilsonom, ktorého osobným postoj bol proti rozdeľovaniu Rakúsko-Uhorska. Ďalším, nemenej významným, poslaním T. G. Masaryka v USA boli stretnutia s českými a slovenskými krajanskými organizáciami. Tie vyústili 30. mája 1918 v Pittsburgu do podpísania dohody o zriadení spoločného štátu.³⁵ Návrh textu koncipoval T. G. Masaryk ako aktualizáciu Clevelandskej dohody z r. 1915 podľa vtedajšej politickej situácie. Pittsburská dohoda deklarovala republikánske demokratické zriadenie v samostatnom štáte Českých zemí a Slovenska. Hoci dohoda už nehovorí o federácii (ako Pittsburská), ale o postavení Slovenska s vlastnou administratívou, snemom aj súdmi, predsa bola napísaná dosť vágne a v praxi sa stala zdrojom rôznych interpretácií. Paradoxne, samotný Masaryk ako autor a signatár, sa neskôr dohodou necítil viazaný, keďže obsahovala klauzulu, že o definitívnom postavení česko-slovenského vzťahu budú rozhodovať po vojne slobodne zvolení zástupcovia oboch národov.³⁶ Dohoda sa stala nástrojom rôznych politických hier a špekulácií, jej podstatné myšlienky sa vytratili z koncepcií novovzniknutého štátu, čo viedlo u Slovákov k pocitu krivdy a nového zápasu

³³ PEKÁR, M.: *Dejiny Slovenska 1918 – 1945*. Košice: UPJŠ, 2015, s. 27.

³⁴ PEKÁR, M.: *Dejiny Slovenska 1918 – 1945*. Košice: UPJŠ, 2015, s. 27.

³⁵ KÁRNIK, Z.: *Malé dějiny československé (1867 – 1939)*. Praha: Dokořán, 2008, s. 41.

³⁶ KÁRNIK, Z.: *Malé dějiny československé (1867 – 1939)*. Praha: Dokořán, 2008, s. 46 - 47.

o autonómii Slovenska.³⁷ Váhanie európskych mocností v otázke vzniku nového štátu Čechov a Slovákov pozostávalo okrem iného aj z potreby presvedčiť o etnicite a autenticite obyvateľstva tohto budúceho štátneho útvaru. Stará monarchia predstavovala zlepenec nesúrodých národov neustále medzi sebou súperiacich. Československo malo presvedčiť, že nebude obrazom starého zlepenca národností v malom. Preto idea väčšinového a spoločného československého národa mala ukázať národnú jednotu, a tým zaručiť stabilitu tohto štátu. Vyhlásenie Čechov a Slovákov za jeden národ sa javilo ako nevyhnutnosť, pričom na českej strane išlo skutočne o presvedčenie, kým na strane slovenskej skôr o účelovú, politickú koncepciu.³⁸

Nakoľko USA zostávalo vo svojom postoji k Rakúsko-Uhorsku naďalej opatrné, aktivity zahraničného odboja sa sústredili na diplomaticky vhodnejšie prostredie Francúzska, kde pôsobili E. Beneš a M. R. Štefánik. Francúzska vláda už 29. júna 1918 uznala Československú národnú radu fakticky za vládu nového štátu, k čomu sa postupne pripojili aj Veľká Británia, USA a Taliansko. Na základe týchto súhlasných aktov zostavil T. G. Masaryk dočasnú trojčlennú československú vládu. Predseda a minister financií bol T. G. Masaryk, ministrom zahraničia sa stal E. Beneš a M. R. Štefánik dostal post ministra vojny. Vláda v tomto zložení podpísala Washingtonskú deklaráciu. Zaujímavosťou je, že za signatára sa považuje aj M. R. Štefánik, ktorý ju nikdy nepodpísal, dokonca mal výhrady voči jej obsahu. Išlo o dokument vypracovaný T. G. Masarykom s cieľom zapôsobiť na najvyšších amerických vládnych predstaviteľov, čo sa mu i podarilo. USA sa postavilo na stranu národov žijúcich v monarchii, ktoré po kapitulácii Rakúsko-Uhorska majú o svojom osude rozhodnúť samy. Rakúsko-Uhorsko prijalo podmienky 27. októbra 1918 a vyhlásilo kapituláciu.³⁹

Po tomto definitívnom kroku už nič nestálo v ceste vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov. Nasledovalo spojenie domáceho a zahraničného odboja pre vytvorenie spoločnej vlády. Rokovania sa začali 28. októbra v Ženeve a do čela vlády bol menovaný Karel Kramář. Slovákov zastupovali okrem M. R. Štefánika aj Milan Ivanka, Milan Hodža a Vavro Šrobár. Prezidentom sa mal stať T. G. Masaryk. Situácia sa však vymkla spod kontroly, keď v Prahe vypukli masové demonštrácie ako reakcie na správu o kapitulácii Rakúsko-Uhorska, počas ktorých došlo 28. októbra 1918 k neplánovanému vyhláseniu česko-slovenského štátu. Bol

³⁷ PEKÁR, M.: *Dejiny Slovenska 1918 – 1945*. Košice: UPJŠ, 2015, s. 29.

³⁸ RYCHLIK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914 – 1915*. Bratislava: A.E. Press a Ústav T. G. Masaryka Praha, 1997, s. 54.

³⁹ PEKÁR, M.: *Dejiny Slovenska 1918 – 1945*. Košice: UPJŠ, 2015, s. 30 -31..

vyhlásený zákon o vytvorení samostatného československého štátu (bez spojovníka), neskôr publikovaný ako č.11/1918 Sb. z. a n. Za Slovákov symbolicky podpísaný V. Šrobárom.⁴⁰

Hoci v Prahe už „fungoval“ československý štát, na Slovensku sa o tom zatiaľ netušilo. Bez akéhokoľvek vedomia, čo sa deje v Čechách sa v Turčianskom Sv. Martine zišli predstavitelia politického a kultúrneho života a doformovali Slovenskú národnú radu – reprezentatívny národný politický orgán, ktorý začal fungovať už v septembri 1918. Na stretnutí v Martine vydali 30. októbra 1918 jeden zo základných historických dokumentov nášho štátnoprávneho aktu – Deklaráciu slovenského národa (Martinská deklarácia). Aktéri Martinskej deklarácie sa o udalostiach v Prahe dozvedeli až v neskorých hodinách po príchode Milana Hodžu z Budapešti. Z pohľadu začlenenia slovenského národa do nového štátneho útvaru môžeme považovať Martinskú deklaráciu za rovnocenný historický akt ako udalosti z 28. 10. 1918 v Prahe.⁴¹

⁴⁰ PEKÁR, M.: *Dejiny Slovenska 1918 – 1945*. Košice: UPJŠ, 2015, s. 31.

⁴¹ MIČKO, P. a KMEŤ, M.: *Dejiny Slovenska a Slovákov (1918 – 1945)*. Žilina: IPV, 2023, s. 18.

2. Vyučovanie dejepisu a didaktická analýza

Ako sa ľudia naučili zaznamenávať svoje myšlienky - obrazom alebo písmom, pocítili potrebu uchovávať prežité udalosti. Pohnútky k tomu boli určite rôzne a všelijako rôznorodé, avšak ľudstvo rýchlo pochopilo, že odovzdávať skúsenosti predkov budúcemu pokoleniu má zmysel, dokonca je to nanajvýš potrebné. Vyučovanie o histórii patrí medzi najstaršie školské vzdelávacie disciplíny a pre mnohé národy aj dnes predstavuje prestíž a zdroj národnej hrdosti. Slovensko sa v tomto smere veľmi pýšiť nemôže. Vyučovaniu dejepisu u nás sa neprpisuje toľká dôležitosť, ako je to v okolitých krajinách (stačí porovnať hodinovú dotáciu dejepisu na základných a stredných školách so susednými krajinami). Ako spoločnosť si potrebujeme uvedomiť potrebu historickej gramotnosti; uvedomiť, čo znalosť a neznalosť histórie so sebou prináša. Musíme byť presvedčení pred novou generáciou v postojí, že veci minulé ovplyvňujú veci budúce.

2.1. Špecifiká vyučovania dejepisu

Súčasný štátny vzdelávací program **ISCED 2** definuje vyučovanie dejepisu nasledovne: „*Hlavnou funkciou dejepisu je kultivovanie historického vedomia žiakov ako celistvých osobností a uchovávanie kontinuity historickej pamäti v zmysle odovzdávania historických skúseností či už z miestnej, regionálnej, celoslovenskej, európskej alebo svetovej perspektívy... V procese výučby dejepisu na základnej škole sa kladie osobitný dôraz na dejiny 19. a 20. storočia preto, lebo v nich môžeme nájsť z väčšej časti korene súčasných spoločenských javov i problémov...*“⁴²

Z uvedeného vieme odvodiť, že postupné budovanie historického vedomia žiakov patrí k celistvému rozvoju osobnosti, ako aj spoločnosti uchovávaním historického vedomia. Toto poznávanie ho bližšie vedie k pochopeniu kultúry, zvykov, ale aj zásad konania či správania sa. Vyučovanie na základnej škole by malo klásť osobitný dôraz na udalosti moderných dejín – 19. a 20. storočia, lebo tie bezprostredne predchádzali našej aktuálnej prítomnosti. Poznanie dejinných súvislostí by malo viesť k väčšiemu rešpektu iných kultúr a etníc.

Od septembra 2023 sa vo vybraných 40 základných školách na Slovensku začalo učiť podľa novej kurikulárnej reformy pod názvom **Vzdelávanie pre 21. storočie**, ktoré by malo

⁴² Štátny vzdelávací program ISCED2 pre vyučovací predmet dejepis [online] Bratislava 2022 [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/data/att/54d/22088.a963d8.pdf>

byť povinné od šk. roka 2026/2027 pre všetky základné školy.⁴³ Dokument reformy zdôrazňuje, že náš cieľ je žiakom odovzdať jasný odkaz o tom, že sociálno-humanitné poznanie nemá ani v dnešnom informaticko-technickom svete hrať „druhé husle.“⁴⁴

Stále platný školský vzdelávací program pre nižšie stredné vzdelávanie ISCED 2 stanovuje pre vyučovanie dejepisu nasledovné ciele:

Žiaci: • nadobudnú spôsobilosť orientovať sa v historickom čase a historickom priestore,

- naučia sa čítať a používať dejepisnú mapu,

- získajú základné vedomosti a spôsobilosti z oblasti vybraných historických udalostí, javov, procesov z národných a svetových dejín,

- nadobudnú spôsobilosť pochopiť príčiny, priebeh a dôsledky historických udalostí,

- získajú schopnosti poznávať históriu na základe analýzy primeraných školských historických písomných, obrazových, hmotných a grafických prameňov a sú schopní týmto prameňom klásť primerane adekvátne otázky,

- rozvinú si komplex kompetencií – spôsobilostí, schopností rozvíjať a kultivovať kultúrny dialóg a otvorenú diskusiu ako základný princíp fungovania histórie i školského dejepisu v demokratickej spoločnosti.

- osvoja si postupne spôsobilosť historickej kultúry ako schopnosti orientovať sa v mnohosti kultúrnych situácií, v ktorých sa stretávame s históriou⁴⁵.

V porovnaní s aktuálnym vzdelávacím programom prináša návrh novej reformy aj ďalšie stanovené ciele, ktorých splnenie sa od vyučovania dejepisu očakáva, a ktoré prirodzene vyplynuli z aktuálnej politicko-spoločenskej situácie. Ide o ciele:

- analyzovať mediálne obsahy, vrátane sociálnych sietí a ich vplyv na správanie a postoje ľudí, regulovať vlastné správanie v online prostredí

- participovať na prospešných aktivitách na rôznej úrovni, aplikovať stratégie aktívneho občianstva a spoluzodpovednosti za Slovensko, Európu a svet⁴⁶.

Pedagogický internetový portál pedagóga Orbis mea Mgr. Jána Cangára, Paedr., uvádza ešte tieto zaujímavé cieľové kategórie:

1. Estetické ciele - dejepis má byť zaujímavý.

⁴³ BUTORA, J.: [online] [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/d-butora-kurikularna-reforma-sa-stava-realitou-schvalili-sme-novy-statny-vzdelavaci-program-pre-zakladne-vzdelavanie/>

⁴⁴ Vzdelávanie pre 21. storočie. Východiská zmien v základnom kurikule. [online] [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: <https://vzdelavanie21.sk/digitalny-statny-vzdelavaci-program/>

⁴⁵ Štátny vzdelávací program ISCED2 pre vyučovací predmet dejepis [online] Bratislava 2022 [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/data/att/54d/22088.a963d8.pdf>

⁴⁶ Vzdelávanie pre 21. storočie. Východiská zmien v základnom kurikule. [online] [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: <https://vzdelavanie21.sk/digitalny-statny-vzdelavaci-program/>

2. Teoretické ciele - dejepis má poskytovať prehľad.
3. Etické ciele - dejepis má učiť premýšľať o dobre a zle.
4. Monumentálne ciele - dejepis má inšpirovať.
5. Antikvárne ciele - dejepis má pestovať živé tradície.
6. Kritické ciele - dejepis má viesť k utváraniu kritického stanoviska.
7. Ciele politického utvárania - dejepis má politicky utvárať, uvedomovať si.
8. Antropologické ciele - dejepis má viesť k poznaniu seba samého.
9. Filozofické ciele - dejepis má viesť k úvahám.⁴⁷

Po prečítaní stanovených cieľov, výsledných kompetencií aktuálneho i plánovaného vzdelávacieho programu môžeme skonštatovať, že očakávania od vyučovania dejepisu nie sú malé. Žiak musí vedieť, pochopiť, prijať za svoje a konať podľa toho, čo sa naučil. Zmyslom vyučovania dejepisu je nadobudnutie historických poznatkov ukotvených v konkrétnom čase a priestore, pochopiť a analyzovať príčiny jednotlivých udalostí a zároveň k nim zaujať morálne stanovisko, ktoré pravdepodobne bude determinovať i jeho rozhodovanie a konanie. Všetko toto vyplýva zo zvláštnosti, resp. špecifickosti dejepisu ako vyučovacieho predmetu. Dejepis zachytáva nielen politické dejiny, ale aj zložitú a mnohostrannú spoločenskú bytosť. Približuje význam národa a jeho historických udalostí, čím odovzdáva isté kultúrne dedičstvo regiónu, oblasti, štátu. Pomáha utvárať predstavy o vývoji ľudskej civilizácie a myslenia. Z podstaty dejepisného vyučovania vyplývajú aj určité zvláštnosti a špecifiká. Učivo nie je didakticky homogénne, keďže doň spadajú rôzne aspekty histórie – politika, hospodárstvo, ekológia, spoločnosť, kultúra, literatúra, umenie. Aj tomu vďačíme za množstvo potrebných metodických prístupov a postupov uplatňovaných vo vyučovaní tohto predmetu.⁴⁸ Široké množstvo stanovených cieľov pri doterajšej nízkej hodinovej dotácii (5. – 8. ročník 1 vyučovací hodina/týždeň, 9. ročník – 2 vyučov. hodiny/týždeň, ak škola neurčí inak) kladie vysoké nároky na učiteľov dejepisu. Tí by mali byť natoľko obratní, aby v malom časovo dotačnom priestore stanovili dôležité informácie, žiakov dostatočne zaujali a pomohli im nadobudnúť nielen intelektuálne obohatenie, ale aj morálny postoj a emočný zážitok.

Práve emocionálna a osobná angažovanosť vedie k vytváraniu si osobného vzťahu k vyučovaciemu predmetu, k čomu nás privádza jeden z aspektov obsahu dejepisného učiva – **regionálne dejiny**. Tie predstavujú špecifické udalosti, ktoré majú zvláštny význam možno

⁴⁷ CANGÁR, J.: STAV VYUČOVANIA DEJEPISU PO ROKU 1989. [online] [citované 2024.04.03] Dostupné na internete: <https://www.orbisme.sk/clanky/moja-skola/dejepis/dejepis---clanky/stav-vyucovania-dejepisu.html>

⁴⁸ KMEŤ, M: *História a dejepis. Vybrané kapitoly z didaktiky dejepisu*. Žilina: IPV, 2018, s. 119 -120.

ani nie v globálnom kontexte, ale práve v miestnych spoločensko-kultúrno-historických udalostiach. Pramení z prirodzeného vzťahu človeka k svojmu domovu, čím vedie žiakov k väčšej úcte k svojmu mestu, obci či národu. Žiak sa zároveň stáva nositeľom vzájomných vzťahových väzieb, hodnôt, postojov i pokračovateľom zvykov a ostatného kultúrneho dedičstva.⁴⁹

2.2. Slovenské dejiny na začiatku 20. storočia vo vyučovaní dejepisu

Práve na začiatku týchto moderných dejín prechádzal slovenský národ špecifickou formáciou. Na jednej strane vrcholil národnostný útlak, ktorý by sa bez vplyvu zahraničnej politickej situácie podaril do zdarného konca, na strane druhej sa Slovensko rodí v pôrodných bolestiach do nového štátneho celku. Práve tu môžeme vnímať biedu i víťazstvo zároveň. Roky do začiatku 2. sv. vojny sú obrazom slovenskej životaspchopnosti a do istej miery aj symbolom slobodnej národnej voľby. Stáli sme akoby na rázcestí, kde sme si vyberali svoju budúcnosť s kým pôjdeme ďalej. Po r. 1939 už rozhodovali viac-menej o nás iní – Nemci, potom Rusi. Toto obdobie vnímam ako priestor pre silný výchovný odkaz. Pomôcť žiakom pochopiť postavenie Slovákov v mnohonárodnej monarchii, dozvedieť sa o ich vynaliezavosti a aktivitách v zahraničnom odboji, vysvetliť pôvod spoločného puta s českým národom a časť spoločných dejín, poukázať na hrdinstvo Slovákov v 1. sv. vojne a pokúsiť sa precítiť zmysel boja za národnú slobodu a svoju budúcnosť. Zároveň sa dokázať pozeráť aj z prítomnosti, uvedomovať si, že demokratická spoločnosť nemusí byť samozrejmosť, mať právo pristupovať k slobodným voľbám, používať rodný jazyk, rozvíjať svoje kultúrne dedičstvo a iné práva sú klenoty, ktoré treba chrániť a nie ich ľahkovážne, populisticky znevažovať. Žiaci by mali aj cez toto učivo pochopiť, že súčasné prejavy autokracie, nacizmu či fašizmu v spoločnosti treba jednoznačne odsúdiť, a nie s nimi sympatizovať.

Obdobie konca 19. storočia a úvodné roky 20. storočia po vznik Československej republiky sa na základnej škole vyučuje podľa ISCED 2 v 8. a 9. ročníku pod názvami tematických celkov **Moderný slovenský národ** a **Obrazy prvej svetovej vojny**. Učebnica dejepisu schválená Ministerstvom školstva pre 8. ročník, od autora B. Krasnovského a kol. z r. 2011, obsahuje trochu iné členenie celkov a učiva, ako môžeme vidieť v tabuľke z aktuálnej verzie ISCED 2. Celok Moderný slovenský národ končí témou od Memoranda k Matici slovenskej a Čo sme sa naučili. Ďalej nasleduje celok Rakúsko-Uhorsko, ktoré

⁴⁹ MAKIŠOVÁ, A.: *Regionálna výchova v primárnom vzdelávaní*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2013, s. 12.

obsahuje Rakúsko-uhorské vyrovnanie a slovenské vyst'ahovalectvo. Ako posledný tematický celok v učebnici pre 8. ročník je *Prvá svetová vojna*, ktorý obsahuje podtituly:

- V predvečer svetovej vojny
- Život počas 1. svetovej vojny
- Slovenskí vojaci na frontoch
- Odboj Slovákov a Čechov
- Na ceste k spoločnému štátu Slovákov a Čechov
- Milan Rastislav Štefánik a Tomáš Garrigue Masaryk⁵⁰

Učebnica pre 9. ročník základných škôl, autor D. Kováč a kol. z roku 2012, sa k téme 1. sv. vojny vracia opäť hneď v prvom celku, s rovnakým názvom ako učebnica 8. ročníka, *Prvá svetová vojna*. Obsahuje nasledovné okruhy:

- Osudné výstrely zo Sarajeva
- Svet zachvátený vojnou
- Svetová vojna a Slováci
- Slovenský a český zahraničný odboj
- Milan Rastislav Štefánik
- Oslobodené Slovensko
- Ako sa rodil mier⁵¹

Z uvedeného vyplýva, že učebnica pre 8. ročník sa aj napriek štátnemu kurikulu venuje navyše okruhu 1. sv. vojny. Ten by sa však mal preberať na začiatku 9. ročníka.

Moderný slovenský národ

<i>Výkonový štandard</i>	<i>Obsahový štandard</i>
<i>Žiak na konci 8. ročníka základnej školy vie/dokáže:</i> • zhodnotiť význam osvietenských reforiem, • rozpoznať ciele slovenského národného hnutia, • vystihnúť, čo sa zmenilo a čo sa nezmenilo v postavení Slovákov po revolúcii, • určiť príčiny a dôsledky vyst'ahovalectva z Rakúsko– Uhorska, • pracovať so školskými historickými prameňmi z daného historického obdobia	• tereziánske a jozefínske reformy • spisovný jazyk • revolučný rok 1848/49 • Slovenská národná rada, • Matica slovenská • rakúsko – uhorské vyrovnanie • modernizácia, industrializácia • maďarizácia

⁵⁰ KRASNOVSKÝ, B. a kol.: *Dejepis pre 8. ročník základnej školy a 3. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*. Martin: Vydavateľstvo MS, 2011, s. 4.

⁵¹ KOVÁČ, D. a kol.: *Pátrame po minulosti. Dejepis pre 9. ročník ZŠ a 4. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 2012, s. 4

Obrazy prvej svetovej vojny

<i>Výkonový štandard</i>	<i>Obsahový štandard</i>
<i>Žiak na konci 9. ročníka základnej školy vie/dokáže:</i> • porovnať ciele štátov Dohody a Trojspolku, • rozpoznať útrapy ľudí na fronte a v zázemí počas prvej svetovej vojny, • identifikovať ciele domáceho a zahraničného odboja, • zdokumentovať pomocou mapy zmeny po zániku Rakúsko – Uhorska, • vyhľadať svedectvá týkajúce sa prvej svetovej vojny, • pracovať so školskými historickými prameňmi z daného historického obdobia	• Dohoda, Trojspolok • front, zázemie československé légie • Parížska mierová konferencia • nástupnícke štáty po prvej svetovej vojne • Československá republika

2.3. Literárna tvorba vo vyučovaní dejepisu

Jedným zo zdrojov poznania regionálnych dejín, ale aj celoslovenských dejín s dôrazom na konkrétne miesto či osobu, sú bezpochyby aj umelecké literárne diela. Umenie vo všeobecnosti dopĺňa obraz človeka a spoločnosti v konkrétnom historickom čase. Pomáha našej predstavivosti a upriamuje našu pozornosť na detaily. Textové didaktické médiá rozdeľujeme na:

a) *bezprostredné* – teda všetky texty, ktoré priame pozostatky minulosti a tvoria samotný obsah vyučovania dejepisu; sú to letopisy (anály), kroniky, náboženské texty, legendy, súdobé diela, úvahy, traktáty, prednesy, prejavy, kázne, biografie, publicistika...

b) *sprostredkujúce* – primárne, ktoré sú systematicky používané v pedagogickej praxi ako učebnice, čítanky a pod. alebo sekundárne – teda všetky ostatné, ktoré nám prítiažlivým spôsobom podávajú historické fakty – literatúra faktu, historické romány a pod.⁵² „Najväčšie využitie pre svoju (aj psychickú) prístupnosť a zrozumiteľnosť má určite epika v prozaických žánroch, ktorá má pomerne bohaté zastúpenie vzostupne od antiky k súčasnosti... K 20. storočiu je k dispozícii ešte rozsiahlejší repertoár súdobej literatúry, ktorú môžeme členiť

⁵² KMEŤ, M: *História a dejepis. Vybrané kapitoly z didaktiky dejepisu*. Žilina: IPV, 2018, s. 127 -135.

podľa jednotlivých tematických celkov a z nich vyberať vhodné (učiteľom didakticky zdôvodnené) úryvky.“⁵³

Pre pochopenie historického sledu udalostí je pre žiaka nevyhnutné vytvoriť si obraz o priestore a čase. Poznanie priestoru sa začína od najbližších vecí vo svojom okolí – rodina, trieda. Postupne dieťa dozrieva do schopnosti vnímať a uvedomovať si rozsiahlejšie a vzdialenejšie priestorové skutočnosti okolo seba – obec, okres, región, štát, svet. Vyšší level abstraktného vnímania predstavuje orientácia v čase. Dieťa si potrebuje vytvoriť predstavu následnosti časových udalostí, pochopiť jednosmerný prúd historického času. Žiak postupne prechádza od centrovaných vzťahov (dnes) aktuálnej prítomnosti k decentrovaným systémom (ako dni v týždni, mesiace v roku, roky v obdobiach....). Literárne texty patria medzi prvé historické pramene, ktoré pomáhajú žiakom vytvárať si predstavu o historických epochách, napr. čítaním povestí, legiend, báji a pod.⁵⁴

Použitie literárneho diela vo vyučovaní dejepisu si vyžaduje od učiteľa v prvom rade, čo najlepšie poznanie nielen obsahu diela, ale aj príčiny či okolnosti jeho vzniku. Samozrejme, to súvisí s poznaním autorovej biografie. Každý spisovateľ žil v konkrétnom čase na konkrétnom mieste a v konkrétnej dobe, ktoré determinovali jeho literárnu tvorbu. Typickým príkladom sú tzv. budovateľské romány poznačené ideovým zázemím komunistického režimu. Zároveň sú však dôkazom dobového myslenia, ktoré tiež môže slúžiť na demonštráciu obdobia. Vnímanie historickej reality pomocou umeleckej literatúry nastáva na rôznych úrovniach poznania. Pomáha vytvárať predstavu opisovaného denného života, ako je oblečenie, nástroje, zbrane, obydlia a pod. Vykresľuje popis postáv, vytvára jej charakter.⁵⁵

Zásadnou otázkou pri používaní beletrie vo vyučovaní dejepisu je určenie hranice medzi fantáziou a realitou. A to hneď v dvoch smeroch. V prvom rade by sa učiteľ mal natoľko orientovať v literárnom diele, aby vedel povedať, čo pramení z poznania historickej reality a čo je výtvorom autora. V druhom by mal viesť žiakov k rozlišovaniu histórie, historickej narácie a umeleckej literatúry. Pri používaní literárnych úryvkov vo vyučovaní je potrebné ukázať žiakom pravý význam krásnej literatúry, ktorá bola v minulosti stavaná do opozície k historickým textom – teda „pravdivým“ textom. Pod vplyvom osvietenstva sa za pravdivé považovali iba exaktné vedné prístupy. V 20. storočí sa už viedli mnohé diskusie o dôležitosti naratívneho prístupu k poznaniu historických písomných prameňov. Dnes sa história považuje za špecifickú vednú disciplínu, ktorá využíva vlastné metódy, rovnako sa

⁵³ KMEŤ, M: *História a dejepis. Vybrané kapitoly z didaktiky dejepisu*. Žilina: IPV, 2018, s. 129.

⁵⁴ KOŽUCHOVÁ, M. a kol.: *Kurikulum primárneho vzdelávania*. Bratislava: UK, 2019, s. 196 – 198.

⁵⁵ KMEŤ, M: *História a dejepis. Vybrané kapitoly z didaktiky dejepisu*. Žilina: IPV, 2018, s. 130.

inšpiruje postupmi známymi z literatúry či umenia – napr. využívaním naratívnej formy, obrazov, trópov, figúr...). Teda aj rozprávanie môže byť zdrojom nášho poznania.⁵⁶ Treba pripomenúť, že prvými učebnými materiálmi pre žiakov v minulosti predstavovali práve literárne diela. Išlo prakticky o živý kontakt s autentickou históriou, ktorý sa prerušil zavedením používania učebníc v 19. storočí. Americký profesor, jeden zo zakladateľov masmediálnej vedy, Neil Postman (1931 – 2003) vo svojej knihe *The End of Education* píše, že študenti v dávnych dobách, sediaci pri sviečkach alebo lampách, skutočne čítali históriu prostredníctvom literatúry. Jednoducho neexistoval iný spôsob štúdia histórie a tento predmet sa odvtedy efektívne vyučoval týmto spôsobom. V 19. storočí bol však tento živý predmet poznania akoby okradnutý o ľudské spojenie všadeprítomnou učebnicou. Práve v pedagogike obľúbené držanie sa učebníc, je podľa neho nepriateľom vzdelávania, nástrojom na podporu dogmatizmu a triviálneho učenia.⁵⁷ V súčasnosti vnímame, že naše vyučovanie má tendencie prechádzať do mechanického memorovania vedomostí. Žiaci strácajú záujem o dejepis vtedy, pokiaľ sa na ich vyučovacích hodinách premieňa na súbor dátumov a strohých faktov. Rovnako ani učiteľ by sa nemal uspokojiť s dosiahnutými výsledkami, pokiaľ žiak vie len faktograficky vymenovať historické udalosti. Nielen poznať, ale aj pochopiť, analyzovať, hodnotiť, zaujať postoj – to všetko obsahujú stanovené ciele vyučovania dejepisu.⁵⁸ Dosiahnuť tieto skutočne náročné méty môžeme len vtedy, pokiaľ prebudíme u žiaka – študenta záujem. Jednou overenou metódou, ako vzbudiť záujem, motiváciu predstavuje aj vyučovanie prostredníctvom literatúry – biografii, klasických diel alebo aj historickej fikcie. Pomáha obohatiť štúdium o ďalšie aspekty ľudskej osobnosti, nielen kognitívne, ale aktivizuje emotívnu a iracionálnu zložku. Dodáva vášeň, city, empatiu. „Je to spojenie medzi srdcom, myslou a vôľou, vďaka ktorému je štúdium histórie také zábavné a nezabudnuteľné pre tých, ktorí sa ju učia prostredníctvom najlepších kníh.“⁵⁹ Hodnotný literárny príbeh rozvíja vzťahy čo najviac podobný skutočnému svetu, v hĺbke aj šírke bytia, nedeterminuje sa len faktografickou úrovňou. Historická fikcia pomáha študentom porozumieť tomu, čo je historicky reálne a čo nie, rozvíjať úsudok. Rozprávanie vedie čitateľa k stotožneniu sa s určitou perspektívou, pomáha riešiť etické problémy, vnímať rôznorodosť rás, kultúr a národov v priebehu storočí.

⁵⁶ ŠUCH, J.: *Historická narácia*. In: *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Bratislava: Chronos, 2009, s. 98

⁵⁷ POSTMAN, N.: *The End of education*. [online] New York: Vintage books, 1996. 153 p. [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: https://interesi.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/10/end_of_education.pdf

⁵⁸ Pozri ciele vyučovania v kapitole 2.1 . Špecifiká vyučovania dejepisu

⁵⁹ POSTMAN, N.: *The End of education*. [online] New York: Vintage books, 1996. 153 p. [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: https://interesi.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/10/end_of_education.pdf

Za najdôležitejší prínos implementácie umeleckej literatúry do vyučovania považujeme:

- aktivizácia vôľovej a emocionálnej zložky osobnosti
- demonštrácia dejín v konkrétnom (umeleckom) produkte spoločnosti
- odstránenie memorovania povrchných faktografických vedomostí
- nevyhnutné potrebné zvýšenie čitateľskej gramotnosti ako základu celej edukácie
- komplexnosť historicko-sociálno-kultúrno-materiálnych sfér vyučovania
- trvalejšie pamäťové vnemy realizované cez zážitok z príbehu
- vytváranie priestoru pre diskusiu k rôznym témam a budovanie záujmu o sociálne angažovanie sa
- rozvoj kritického myslenia a etických postojov
- multidisciplinárnosť vyučovania
- nachádzanie vlastnej identity vo vzťahu k regiónu, národu
- tolerancia k multikultúrnym spoločenstvám⁶⁰

V praxi môže vyučujúci použiť umelecký text na hodinách dejepisu vo všetkých fázach klasickej vyučovacej hodiny – v motivačnej, expozičnej, fixačnej aj diagnostickej. V súčasnosti existujú aj mnohé netradičné formy vyučovania, ako sú blokové, projektové, bádateľské, interdisciplinárne, krúžkové vyučovanie či exkurzie, ktoré sa tiež môžu opierať o pomoc literárnych textov a umenia.

Niektoré metódy aplikácie literatúry do vyučovania dejepisu:

- čítanie úryvku; porovnávanie úryvkov rôznych autorov, rôznych období, rôznych žánrov
- analyzovanie úryvku – hľadanie faktov v texte, vytváranie dobového obrazu o živote v danej dobe, poznávanie názvov historických predmetov
- pravda – fikcia – dokladovanie skutočnosti/fikcie textu na základe iných historických zdrojov
- biografía – spoznávanie osobností, tvorba profilov charakteru, zostavovanie životopisu, žiadosti o prijatie do zamestnania, slávnostného prejavu, pohrebnej reči k historickej osobnosti a pod.

⁶⁰ ANJULI, E. R.: *Using Fiction to Teach American History in Middle School: Affects on Student Engagement*. San Rafael: Dominican University of California, 2010, s. 16 – 27. [online] [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED513433.pdf>

- práca s naráciou – nedokončený príbeh (dotvorenie neznámych udalostí na základe reálnych historických faktov), dialogizácia historického príbehu, divadelné prevedenie, transformácia textu do básne alebo dobových žánrov – napr. žalm, balada, povesť, jarmočná poézia a pod.

- práca s kresbou – tvorba komiksu, ilustrácia k literárnemu textu, vyjadrenie pocitov kresbou

- návšteva hradu, múzea, pamiatky, spojené s literárnym dielom⁶¹

2.4. Vybraní autori 20. storočia a ich diela vo vyučovaní dejepisu

Umelecký text môže pomôcť pri našom poznávaní histórie, avšak musíme si uvedomiť, že prvoradým cieľom krásnej literatúry je umelecký zážitok, nie opisovanie pravdivých udalostí. Použitý text by mal byť prostriedkom, nie samotným zmyslom vyučovacej hodiny. Ak ho chceme použiť na dosiahnutie stanovených cieľov na vyučovaní dejepisu, potrebujeme poznať informácie o autorovi diela, okolnosti vzniku diela, interpretačné kľúče, zaradenie do časovo-priestorového obdobia a umeleckého smeru. To si samozrejme vyžaduje dôslednú prípravu zo strany učiteľa.

Nepopierateľne silným motivačným prvkom vyučovania je využitie regionálnej histórie. Rovnako to platí aj pri vyučovaní jednotlivých významných momentov slovenských dejín 20. storočia. Región Liptov a mesto Ružomberok sa môžu popýšiť mnohými významnými osobnosťami, ktoré dopĺňajú kolorit udalostí na prelome 20. storočia a rokov do vzniku 1. Česko-slovenskej republiky. V nasledujúcich podkapitolách si predstavíme dvoch autorov – súčasníkov obdobia a dvoch moderných autorov, ktorí sú nejakým spôsobom spojení s vybraným regiónom. Pozrieme sa na ich diela a to, akým spôsobom uchopili realitu tohto obdobia.

2.4.1. Jozef Gregor Tajovský a Rozprávky z Ruska – autor súčasník

Medzi najznámejších predstaviteľov slovenského realizmu patrí Jozef Gregor – Tajovský. Narodil sa 18. 10. 1874 v Tajove, obci pri Banskej Bystrici. Vytvoril viac ako päťdesiatku literárnych diel – hlavne krátkej poviedkovej prózy a divadelných hier. Patrí medzi hlavných predstaviteľov slovenského realizmu. Okrem umeleckej literárnej tvorby sa významne venoval aj publicistike.

⁶¹ O použití mnohých spomenutých metod sa můžeme dočíst v publikácii: ČAPEK, R.: *Moderní didaktika. Lexikon výukových a hodnoticích metod*. Praha: Grada, 2015. Alebo BURSÍKOVÁ, L. a kol.: *Metodické inspirace. Mezipředmětové vztahy v dějepise*. Milevsko: ASUD, 2009.

Pochádzal z mnohodesetnej remeselníckej rodiny, pričom bol najstarší z desiatich súrodencov. Vyrastal pri starých rodičoch, čo často spomína vo svojej tvorbe. Po ukončení štúdia (r. 1893) na učiteľskom ústave v Kláštore pod Znievom pôsobil ako učiteľ v Banskej Bystrici, kde sa zbližil s advokátom Andrejom Hanzlíkom. Ten mal na mladého učiteľa významný národný vplyv. Tajovský tu vydal aj svoju prvú prácu *Na mylných cestách*. Od r. 1894 už pôsobil v Hornej Lehote, kde z úcty zasadil pamätné lipy pri hrobe rodiny Chalupkovcov, za čo bol potrestaný a preložený do Lopeja.⁶² V krátkom čase vystriedal mnoho pôsobísk. Takto ho trestala uhorská vrchnosť za jeho vlasteneckú neposlušnosť. Pre neustále konflikty s nadriadenými sa rozhodol učiteľské povolanie zanechať. V r. 1889 sa na augustových martinských slávnostiach stretol s Vavrom Šrobárom a Pavlom Blahom, ktorí mu navrhli, aby odišiel študovať na Československú obchodnú akadémiu do Prahy. V Prahe sa stal členom slovenského študentského spolku Detvan a svoje práce publikoval v časopise Hlas. Po ukončení štúdií v r. 1901 pôsobil ako bankový úradník v Tatra banke v Martine. V r. 1904 sa spoznal s budúcou manželkou Hanou Lilgovou, dcérou martinského garbiara, a ešte v tom roku si dobrovoľne odpykal trojmesačný trest v ružomerskej väznici za uverejnenie článku M. Ivanku v Ľudových novinách proti kočujúcej maďarskej hereckej spoločnosti. Potom ako nezamestnaný odišiel ešte v r. 1904 na miesto účtovníka do rumunského mesta Nadlak, kde zostali spolu s manželkou do r. 1910. Po návrate do vlasti sa Tajovský stal riaditeľom filiálky Tatra banky v Prešove, o 2 roky neskôr v Martine získal post tajomníka klubu Slovenskej národnej strany. Po vypuknutí 1. sv. vojny bol odvelený na ruský front, kde po niekoľkých pokusoch prebehol do ruského zajatia, v r. 1916 vstúpil do česko-slovenskej armády v Kyjeve. Medzi vojakmi pôsobil aj ako redaktor Česko-slovenských hlasov a šéfredaktor Slovenských hlasov v légiách, v r. 1918 spolu s Jesenským redigovali Sloven. hlasy v Omsku. V r. 1919 sa cez USA vrátil do ČSR, kde v Bratislave pracoval ako prednosta umiestňovacej legionárskej kancelárie. Od r. 1925 sa venoval len literárnej činnosti. Jeho umelecké, publicistické i čiastočne politické zásluhy padli do zabudnutia pre jeho protišľudácke postoje a negatívne reakcie na politické udalosti v Česko-Slovensku od r. 1938. Vypuknutie 2. sv. vojny a rozdelenie vlasti zhoršili jeho zdravie natoľko, že v Bratislave dňa 20. 5. 1940 zomrel. Manželka, tiež spisovateľka, Hana Gregorová, so smútkom spomínala, ako v čase jeho pohrebu hrali v Národnom divadle ľahkú operetu a vládni predstavitelia sa pre rôzne výhovorky jeho pohrebu nezúčastnili. Do smrti mu zostal verný iba jeho priateľ a spisovateľ Janko Jesenský.⁶³

⁶² REZNÍK, J.: *Túry do literatúry. Po literárnych stopách Slovenska*. Bratislava: Slovart, 2012, s. 402

⁶³ MIKULOVÁ, M.: *Kalendárium*. In: TAJOVSKÝ, J. G.: *Prózy*. Bratislava: Kalligram, 2005. s. 410 – 415.

S literárnou tvorbou J. G. Tajovského sa žiaci oboznamujú na hodinách literatúry v 8. ročníku, kde stretávajú s poviedkovou tvorbou a v 9. ročníku pri divadelnej hre *Ženský zákon*. J. G. Tajovský sa zaujímavým spôsobom spája aj s Liptovom a mestom Ružomberok – cez postavu Vavra Šrobára a ružomerské väzenie, v ktorom Tajovský pobudol tri mesiace. Na témou ružomerského trestu sa nadväzujú jeho poviedky *Spokojní, Ondrej a Do kúpeľa*. Tento významný slovenský spisovateľ sa rovnako významne angažoval pri zrode spoločného štátu Čechov a Slovákov. Ako legionár v Rusku sa osobne stretol s generálom M. R. Štefánikom, čo dosvedčujú aj jeho literárne črty z tohto obdobia *Rozprávky z Ruska*. Ide o spomienky, agitačné reči a krátke poviedky, ktoré vznikli z podnetov na ruskom fronte.

2.4.2. Klára Jarunková a Július Chudík - Horehronský talizman – autor účastník

„Narodil som sa na Horehroní v osade Červená Skala roku 1891. Bolo nás jedenásť detí, sedem dievčat a štyria chlapci. V tých časoch nebolo na Horehroní nijakej práce, len tých pár coburgovských hámrov...“⁶⁴ spomína na svoje detstvo Július Chudík, ktorého zápisky a spomienky zredigovala jeho dcéra – jedna z najlepších slovenských spisovateľiek – Klára Jarunková. Klára Jarunková, narodená 28. 4. 1922 v horehronskej obci Červená Skala, študovala filozofiu a slovenský jazyk na FF Univerzity Komenského v Bratislave, štúdium však nedokončila, v r. 1953 – 1954 pracovala ako redaktorka literárnej redakcie čs. rozhlasu v Bratislave a od r. 1954 ako redaktorka satirického časopisu Roháč v Bratislave, až do odchodu do dôchodku v roku 1984. Zomrela 11. júla 2005 v Bratislave. Autorka patrí medzi naše najprekladanejšie spisovateľky, jej diela vyšli v 32 jazykoch sveta, spolu v 216 vydaniach - napríklad aj do japončiny, faerčiny, kirgizštiny, tadžičtiny, dánčiny, fínčiny a turečtiny. V roku 1960 debutovala knihou Hrdinský zápisník, už v tomto dielku pre deti sa ukázalo jej novátorstvo v prístupe k detskej literatúre. Romány *Jediná* a *Brat mlčanlivého Vlka* sa stali súčasťou zlatého fondu svetovej literatúry pre deti a mládež. *Jediná* bola bestsellerom v USA, vyšla aj vo Veľkej Británii a v Austrálii. Klára Jarunková sa nositeľkou ocenení nemeckej Deutscher Jugendbuch a talianskej Premio nazionale Italiano Bancarellino. Získala európsku cenu Premio Europeo Citta di Caorla a bola zapísaná na medzinárodnú Čestnú listinu Ceny H. Ch. Andersena, bola navrhnutá Asociáciou organizácií spisovateľov Slovenska na udelenie Nobelovej ceny za literatúru a mnohé iné.⁶⁵ Okrem literatúry pre deti a

⁶⁴ CHUDÍK J., JARUNKOVÁ, K.: *Horehronský talizman*. Bratislava: Tatran, 1978, s. 11.

⁶⁵ Naš Klára Jarunková.[online] [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: <https://www.bibiana.sk/sk/podujatia/nasa-svetova-klara-jarunkova>

mládež napísala aj cestopisné prózy (napr. *Stretnutie s nezvestným*, 1978 - zážitky z Nepálu) a historickú prózu vo forme spomienok svojho otca *Horehronský talizman*.

V tomto diele ide o príbeh chudobného chlapca z odľahlej horehronskej dediny, ktorého si pri svojich cestách po Slovensku vybral bulharský cár Ferdinand I. Coburg. Ten na Horehroní vlastnil niekoľko železiarskych podnikov a hút. Július ešte nie celkom dospelý opustil matku, odišiel do Bulharska, kde sa stal osobným spoločníkom cára. V tejto úlohe zažíva všelijaké dobrodružstvá. Čitateľ sa tu osobitným spôsobom dozvedá o udalostiach v Bulharsku i rušných európskych udalostiach na začiatku 20. storočia až do 2. sv. vojny. Tu už autor pôsobil ako chatár na chate Trangoška pod Ďumbierom, ktorú Nemci v r. 1944 vypálili. Kniha sa skladá z dvoch častí – prvá sú spomienky Júliusa Chudíka a v druhej spomína dcéra spisovateľka. Je paradoxom, že hoci ide o našu najvýznamnejšiu autorku vo svetovom meradle, žiaci sa na hodinách literatúry v základnej škole s jej dielom takmer vôbec nezoznamujú. Dielo *Horehronský talizman* sa s okolím mesta Ružomberok spája práve cez postavu cára Ferdinanda, ktorý sa liečil v Korytnických kúpeľoch, vzdialených od Ružomberka len niekoľko kilometrov.

2.4.3. *Anton Lauček a Cez utrpenie – autor rodák*

Jedným zo súčasne tvoriacich slovenských spisovateľov je aj Anton Lauček, narodený 7. 4. 1950 v Ružomberku, pôvodom z priľahlej obce Černová. Po štúdiu v Ružomberku pokračoval v r. 1970 – 74 na Pedagogickej fakulte v Banskej Bystrici, neskôr v r. 1979 – 85 na Filozofickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove, kde vyštudoval dejepis, nemecký jazyk a slovenský jazyk a literatúru. Pôsobil ako učiteľ, vychovávateľ a neskôr aj riaditeľ v Domove mládeže Ružomberok a pedagóg na strednej škole, od 1995 bol pedagógom na Katecheticko-pedagogickej fakulte sv. Ondreja v Ružomberku, od r. 2000 na Katolíckej univerzite a Žilinskej univerzite. Svoj debut napísal už ako 17 ročný.⁶⁶ Anton Lauček je známy svojím zmyslom pre humor, ktorý niekedy hraničí so sarkazmom a iróniou, často sa aj vo svojich krátkych fejtónoch vysmieva z hlúposti hlavne moderných tendenčných ľudí (glosa *Debilizácia národa*, zbierky *Iba tak*). Zároveň predstavuje odhodlaného bojovníka proti komunistickej totalite. Často sa k tejto téme vracia a aj svojich poslucháčov či čitateľov upozorňuje, aby sme nezabúdali na zločiny tohto režimu. Vo svojej literárno-vedeckej práci sa venoval bielym miestam v slovenskej literatúre, hlavne katolíckej moderne, ale aj detskej či socialistickej literatúre. Po r. 2000 sa viac venoval literárnohistorickému výskumu, čo

⁶⁶ BALÁŽ, J. a kol.: *Černová*. Ružomberok: Mesto Ružomberok a obec Černová, s. 260.

dokumentujú učebnice *Autori katolíckej moderny – život a prehľad tvorby* (1999) a syntetická práca *Katolícka moderna* (2003), monografia *Slovenská literatúra pre deti a mládež v deväťdesiatych rokoch a na začiatku milénia* (2004), knihy *Výrobný román* (2004), *Schéma a dogma v literatúre* (2006). Hlavnou Laučkovou doménou predstavujú historické prózy, najmä spájajúce sa s jeho rodiskom. Na vysvetlenie dodáva, že sa snaží veľa rozprávať s ľuďmi, zaznamenáva si ich pamäti a príbehy. K historickým prózam radíme jeho diela: *Cez utrpenie* (1997), románu pre mládež *Pušky v hrnci, granáty v kredenci* (1993), biografia biskupa J. Vojtaššáka v diele *Anjelom svojim prikázem o tebe* (2000), román o životných osudoch A. Hlinku *Andrej* (2007), próza *Päť dní Vendelína Michajloviča* (2021) a najnovší román *Iba srdce*. Spisovateľ Anton Lauček je stále zaniietený pedagóg a rád chodí na besedy so žiakmi, študentmi či čitateľmi do knižníc i škôl.⁶⁷

Obec Černová je zároveň aj mestskou časťou mesta Ružomberok, ktorá sa na začiatku 20. storočia preslávila veľmi zarmucujúcou udalosťou, známou aj ako černovská tragédia. Práve o nej sa viac môžeme dozvedieť v Laučkovej novele *Cez utrpenie*. Anton Lauček sa v učebných osnovách pre základné školy nenachádza, to však neznamená, že sa žiaci na vyučovaní nemôžu stretnúť s jeho tvorbou. Obzvlášť, ak ide o regionálneho autora a jeho diela sa dotýkajú histórie v okolí Ružomberka.

2.4.4. Jozef Banáš a Prebijem sa! Štefánik – muž železnej vôle – populárny autor

Ďalším zo súčasných autorov, ktorí uzatvárajú štvoricu zvolených spisovateľov k vybranému historickému obdobiu, je slovenský populárny spisovateľ Jozef Banáš, v r. 2021 vyhodnotený ako 3. najobľúbenejší spisovateľ v mužskej kategórii na Slovensku.

Narodil sa 27. septembra 1948 v Bratislave, po ukončení štúdia (r. 1972) na Vysokej škole ekonomickej v Bratislave, pracoval v podniku Chirana Export Piešťany. Od roku 1977 do roku 1992 pôsobil na Federálnom ministerstve zahraničných vecí v Prahe ako riaditeľ Tlačového a informačného strediska Bratislava, neskôr tlačovým atašé na Veľvyslanectve ČSSR v NDR a v r. 1990 – 1992 vyslancom na Veľvyslanectve ČSFR v Rakúsku. Od r. 1992 pôsobil aj v Raiffeisen Leasing vo Viedni a o rok bol riaditeľom Tatra Leasing Bratislava. V rokoch 1994 – 2001 zastupoval Slovak International Tabak ako riaditeľ pre priemyselnú politiku. V r. 2002 – 2006 bol poslancom Národnej rady Slovenskej republiky, kde pôsobil aj ako podpredseda Výboru NR SR pre európsku integráciu, bol vedúcim stálych delegácií NR

⁶⁷ SOKOLSKÝ, J.: *Anton Lauček*. [online] [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: <https://www.ruzomerskyhlas.sk/c/5275/anton-laucek-mladez-bude-vzdelana-ak-nezostane-len-pri-klikani-na-internete/>

SR v PZ Rady Európy a NATO. Žije a tvorí v Bratislave. Literárna tvorba Jozefa Banáša sa dá charakterizovať ako žánrovo i tematicky veľmi rozmanitá. Spočiatku písal realistické, jemne ironické poviedky, potom sa začal venovať filmovým scenárom. Postrehy z politického pôsobenia aforicky a formou paradoxu spracoval v dielach *No comment a Idioti v politike*. Je to zábavný, ironický, groteskný, poučný aj varujúci pohľad na svet politiky všeobecne a tej slovenskej zvlášť. V deväťdesiatych rokoch sa Banáš tvorivo prikláňa k divadlu a prináša do slovenskej dramatiky postavu francúzskeho diplomata Talleyranda, aby poukázal na problémy morálka verzus moc. Jozef Banáš rád siahla aj po historických témach, hlavne vo svojich biografických románoch: *Zastavte Dubčeka!* (2009), *Prebijem sa! Štefánik muž železnej vôle* (2018), *Som Baťa, dokážem to!* (2021) a iné.⁶⁸ Je nositeľom ocenení Zlatá kniha, Platinová kniha a mnohých ďalších doma i v zahraničí.

Milan Rastislav Štefánik sa spája s mestom Ružomberkom a jeho okolím znova cez osobu Vavra Šrobára, ktorý bol jeho priateľ a podporovateľ. Štefánik navštívil Šrobára niekoľkokrát a pobudol pri ňom v Ružomberku. Banášov román *Prebijem sa! Štefánik muž železnej vôle* predstavuje pomerne rozsiahle literárne dielo. Pri jeho tvorbe autor čerpal z mnohých historických prameňov, osobnej korešpondencie a snažil sa pridržať historických faktov. Čitateľ sa v ňom oboznamuje nielen so samotnou hlavnou postavou, ale spoznáva kompletne a veľmi detailne celý historický rámec doby na konci 19. storočia cez priebeh 1. sv. vojny až po vznik Česko-Slovenska.

⁶⁸ BALÁŽ, A.: *Jozef Banáš*. [online] [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: <https://www.litcentrum.sk/autor/jozef-banas/komplexna-charakteristika-tvorby>

3. Metodická analýza

V súčasnosti existujú mnohé moderné demonštračné učebné pomôcky, ako sú dobové filmy, videá, nahrávky, simulácie, počítačové hry či prezentácie, ktoré vyučovanie dejepisu robia názornejším a plastickejším. Všetky menované technické vymoženosti ale predstavujú pasívne prijímanie informácií a málo aktivujú vlastnú kognitívno-emocionálnu aktivitu žiakov. Preto môžeme považovať za vhodné a žiaduce zmeniť súčasný „obrazovkový“ stereotyp a umožniť žiakom pracovať s písmom, tlačeným textom, knihou. Práve táto metóda pomáha všeobecnej snahe o čítanie s porozumením, rozvojom slovnej zásoby či schopnosti analyzovať a hodnotiť informácie.

Predstavíme si štyri možnosti ako využiť literárne dielo na hodinách dejepisu vo 8. a 9. ročníku základných škôl. Metódy budú použité v rôznych fázach vyučovacej hodiny – motivačnej, expozičnej alebo fixačnej.

3.1. Vyst'ahovalectvo a dielo Horehronský talizman

Téma vyučovacej hodiny: Za prácou do sveta

Tematický celok: III. Rakúsko-Uhorsko

Ročník: ôsmy

Výkonový štandard: Žiak vie vysvetliť príčiny a dôsledky vyst'ahovalectva z Rakúsko– Uhorska.

Kognitívny cieľ: Žiak rozumie pojmu vyst'ahovalectvo a vie vysvetliť jeho príčiny a dôsledky v Rakúsko-Uhorsku na začiatku 20. storočia.

Afektívno-výchovný cieľ: Žiak pozná pojem vlast', práca, rodina a zodpovednosť. Vyjadruje sa k súčasným problémom vyst'ahovalectva z našej krajiny, vie zhodnotiť kladné a záporné stránky vyst'ahovalectva.

Psycho-motorický cieľ: Žiak pracuje s textom a s mapou sveta.

Pomôcky: literárne dielo Horehronský talizman, pripravený list, demonštračné materiály (obrazy, fotografie, prezentácia alebo učebnica) mapa sveta

Metóda práce s textom: list – motivačná fáza

Metodický plán vyučovacej hodiny:

Na vyučovacej hodine použijeme úryvok z diela Horehronský talizman od Kláry Jarunkovej a jej otca Júliusa Chudíka. Uvedené literárne dielo sa priamo dotýka témy vyst'ahovalectva v niekoľkých rovinách. Najskôr autor spomína rodinných príslušníkov, ktorí

videli nádej na lepší život emigrovaním do Ameriky. V diele sa dočítame aj to, že nie vždy to dopadlo šťastne a práca v Amerike často znamenala nepredstaviteľne náročnú prácu. V druhom rozmere k téme čítame o vysťahovaní mladého chlapca do Bulharska. Matka sa vzdáva svojho neplnoletého syna v tušení lepšieho sveta. Chlapec – mladý Július – prežíva s bulharským cárom všelijaké dobrodružstvá, hlavne potom, ako mu nepriamo svojou prítomnosťou zachráni život. Okrem hlavnej témy sa žiaci môžu oboznámiť aj s Coburgovcami a ich pôsobení na území Slovenska. Posledný rozmer vysťahovalectva predstavuje sám cár, ktorý je nakoniec pre politické zmeny nútený opustiť vlastný domov a stať sa tiež emigrantom.

- Motivačná fáza:

Úryvok zo spomínaného literárneho diela použijeme hneď v motivačnej fáze vyučovacej hodiny. Z vybraných častí knihy vytvoríme list pre žiaka.⁶⁹ Každý žiak z triedy dostane rovnaký list v zalepenej obálke, ale so svojím menom. V tomto liste bude oslovenie žiaka a rozprávanie z knihy Horehronský talizman. Autor píše vo forme ja-rozprávania, preto nebude ťažké list zoštylizovať. List obsahuje rozprávanie o autorovej sestre, ktorá sa vybrala na zárobok do Ameriky, čo všetko musela podstúpiť, ako si cestu predstavovala, čo prežívala. Ďalej rozpráva o svojom neľahkom detstve a ako sa musel odlúčiť od svojej rodiny a odísť do služieb bulharského cára. Text musí byť primerane dlhý, aby dokázal zaujať a priniesol potrebné informácie, ale zároveň neodradil a neunavil. Žiaci dostanú čas list si potichu prečítať a nalepiť (založiť) do zošitov.

- Expozičná fáza: Učiteľ vedie so žiakmi dialóg o tom, čo sa v liste dočítali. Spoločne si stanovujú kľúčové slovo – vysťahovalectvo. Vyučujúci kladie otázky – ako si vysvetľujú tento pojem, aké sú možné príčiny vysťahovalectva. V ďalšej fáze pedagóg vysvetlí nové učivo pričom si pomôže zvolenými demonštračnými pomôckami – slávne fotografie vysťahovalcov, prezentácia alebo učebnica. Žiaci si napíšu poznámky do zošitov. V ďalšom bode si učiteľ pripraví mapu sveta a spoločne so žiakmi na nej hľadajú najväčšie miesta emigrácie Slovákov na začiatku 20. storočia. Môžu použiť aj informácie z úvodného listu. Učiteľ pokračuje v téme metódou sokratovského rozhovoru, kde spolu so žiakmi uvažujú o dnešných problémoch migrácie ľudí, ako prebieha a čo so sebou prináša. Hľadajú morálne dôsledky odlúčenia jednotlivých členov od rodiny, dopady na ekonomiku krajiny a pod.

- Fixačná fáza: hodiny si znovu prečítajú úvodný list, teraz nahlas. A ich úlohou bude vytvoriť odosielateľovi listu odpoveď. V nej by sa mali žiaci zamyslieť na tým, čo mohol

⁶⁹ Ukážka vytvoreného listu je v prílohách, v závere práce.

autor listu prežívať, aké problémy ho mohli postihnúť, či mu bývalo clivo, či mu chýbal domov, kamaráti, rodičia, prípadne či aj oni sami zažili niečo podobné, keď sa museli načas odlúčiť od rodiny, priateľov a podobne. Vypracovanú úlohu odovzdajú učiteľovi, ktorý môže niektoré z nich (po súhlase autora) prečítať v rámci opakovania na ďalšej vyučovacej hodine.

3.2. Aktivity Slovákov na svoju obranu a dielo Cez utrpenie

<u>Téma vyučovacej hodiny:</u>	Aktivivity Slovákov na svoju obranu – Černovská tragédia
<u>Tematický celok:</u>	III. Rakúsko-Uhorsko
<u>Ročník:</u>	ôsmy
<u>Výkonový štandard:</u>	Žiak vie charakterizovať postavenie Slovákov v Uhorsku na začiatku 20. storočia.
<u>Kognitívny cieľ:</u>	Žiak rozumie pojmu maďarizácia a vie vysvetliť jej dopad na slovenský národ, oboznámi sa osobnosťou Andreja Hlinku a tragédiou v Černoveji (1907).
<u>Afektívno-výchovný cieľ:</u>	Žiak pozná pojem národ, národnosť, tolerancia. Vyjadruje sa k súčasným problémom multikultúrnosti, etnického spolunažívania, pozná príklady súčasných konfliktov národnostných menšín.
<u>Psycho-motorický cieľ:</u>	Žiak poznáva významné architektonické diela zo svojho okolia.
<u>Pomôcky:</u>	literárne dielo Cez utrpenie a pripravené úryvky z diela demonštračné materiály (obrazy budov, fotografie, prezentácia)
<u>Metóda práce s textom:</u>	demonštračné čítanie (expozičná fáza)
<u>Metodický plán vyučovacej hodiny:</u>	

Na vyučovacej hodine použijeme úryvok z novely Cez utrpenie od černovského rodáka Antona Laučeka. Rozprávač, Hatalovie chlapec Štefan, vypovedá o bežnom živote svojich rodinných príslušníkov i obyvateľov v Černoveji, ktorý naruší jedinečná udalosť – stavba kostola. Čitateľ sa môže podrobne dozvedieť, ako na miestnom zhromaždení pod vedením „Miláčika“ Ľudu A. Hlinku Černovčania odsúhlasili stavbu nového kostola. Koľko všetko stálo a čo všetko museli obetovať, aby sa stavbu podarilo zrealizovať. Kým bol Boží chrám postavený, A. Hlinku suspendovali kvôli jeho politickej angažovanosti a na posviacku stavby sa chystal biskup A. Párvy. Ľudia protestovali proti takejto slávnosti, žiadali ju odložiť od návratu potrestaného černovského rodáka. Autor opisuje nálady obyvateľov, ich pobúrenie, bojkotovanie, rôzne demonštračné akcie (schovanie bohoslužobných vecí z kostola a pod.), ktorými dávali najavo svoj nesúhlas. Cítili krivdu v tom, že kostol ich stál nemálo fyzických i finančných obetí, bez biskupského príspevku, preto vnímali ako spravodlivé môcť

rozhodnúť o tom, kedy a kto ho bude svätiť. Autor ďalej opisuje trenice miestnych so žandarmi až po smutnú tragickú udalosť. Dielom sa odvíja ľúbostná línia Števvho brata Venda a Ruženky, ktorí chceli mať sobáš ako prví v novom kostole. Bohužiaľ, svadba sa nekonala, Ruženka patrila nakoniec medzi obeť černovskej tragédie.

- Motivačná fáza: Vyučujúci premietne žiakom obrazy stavieb v meste Ružomberok, ktorých stavbu inicioval Andrej Hlinka – napr. hotel Kultúra, Kultúrny dom, cirkevná škola v Ludrovej, budova Ľudovej banky.... atď. Úlohou žiakov je uhádnuť, kde už videli tieto budovy a na čo slúžili, resp. aký účel majú teraz. Ako posledný bude obrázok černovského kostola. Na záver sa spýta otázku – Čo všetky budovy spája? Žiaci hádajú, čo majú všetky budovy spoločné. Spolu sa dopracujú k menu Andrej Hlinka.

- Expozičná fáza: Učiteľ predstaví osobu Andrej Hlinku, o čo sa zaslúžil a že bol tiež potrestaný pre svoje národné cítenie. Ďalej podáva výklad žiakom o postavení Slovákov v Uhorsku na konci 19. a začiatku 20. storočia z národného pohľadu – preopakujú si pojem maďarizácia a národnostný útlak.

Vyučujúci znovu premietne fotografiu černovského kostola a spoločne si so žiakmi prečítajú pripravené úryvky z knihy: - ako sa Černovci radili o stavbe

- ako stavali kostol a ako sa Ruženka tešila na svadbu
- ako ľudia prežívali tragédiu

Po prečítaní silných a emotívnych článkov sa môže rozpútať diskusia – beseda ohľadom ľudských práv, slobôd a národnostných otázok. Ako sa dnes stavíme k národnostným menšinám, či rešpektujeme právo na sebaurčenie iných, či sme tolerantní k iným kultúram, rasám – aj k Rómom a pod.

- Fixačná fáza: v záverečnej fáze si žiaci napíšu poznámky. V samostatnej práci majú žiaci porovnať zoznam mien skutočných obetí (fotografia pomníka s menami je dostupná na internete) s menami, ktoré uviedol spisovateľ. Je príbeh o Ruženke a Vendovi pravdivý alebo ide o autorovu fikciu? (Medzi obeťami strelby bola aj dievčina menom Ružena Fagová.)

- Exkurzia: V prípade možnosti žiaci počas vyučovania navštívia obec Černová, pamätnú izbu Andreja Hlinku aj miestny cintorín s obeťami tragédie. (Černová je dnes obľúbené rekreačné stredisko obyvateľov z okolia Ružomberka, je dobré, aby žiaci poznali z tohto miesta aj niečo viac ako turistické atrakcie.)

3.3. Česko-slovenské légie a Rozprávky z Ruska

Téma vyučovacej hodiny: Slovenský a český zahraničný odboj vo forme vojenských légii

<u>Tematický celok:</u>	I. Prvá svetová vojna
<u>Ročník:</u>	deviaty
<u>Výkonový štandard:</u>	Žiak vie charakterizovať ciele domáceho a zahraničného odboja.
<u>Kognitívny cieľ:</u>	Žiak sa oboznámi s budovaním česko-slovenského vojska v zahraničí a pozná jeho význam pre budúce udalosti po r. 1918.
<u>Afektívno-výchovný cieľ:</u>	Žiak objavuje význam dobrovoľníctva v česko-slovenských légiách a spoznáva poslanie literátov medzi vojakmi. Učí sa, že každý človek môže byť svojím nadaním prínosom tam, kde sa práve nachádza. Diskutuje o tom, čo znamená dobrovoľníctvo a aké podoby dobrovoľníctva poznáme dnes.
<u>Psycho-motorický cieľ:</u>	Žiak prepája učivo literatúry s dejepisom. Číta s porozumením.
<u>Pomôcky:</u>	literárne dielo Rozprávky z Ruska, fotografie legionárov, fotografia J. G. Tajovského v uniforme, prezentácia, pracovný list
<u>Metóda práce s textom:</u>	čítanie s porozumením (fixačná fáza)
<u>Metodický plán vyučovacej hodiny:</u>	

Útla kniha v dvoch zväzkoch s názvom Rozprávky z Ruska vznikla ako súbor zážitkov Jozefa Gregora Tajovského z 1. sv. vojny. Autor bol maďarským úradom známy pre svoj tvrdohlavý postoj v národnostnej otázke, preto patril medzi prvých, ktorí boli odvelení na ruský front. Už od začiatku bol presvedčený, že nechce brániť rakúsko-uhorské záujmy, po niekoľkých pokusoch dezertoval k Rusom a dostal sa načas do ruského zajatia. Už od r. 1915 sa zúčastnil na prvom zahraničnom odboji, domov sa vrátil až v r. 1920. V légiách pôsobil spolu s priateľom spisovateľom Jankom Jesenským ako novinár. Zbierka Rozprávky z Ruska I. zväzok obsahuje 5 tematických okruhov, pričom jeden má názov V légiách; II. zväzok má 3 celky – v prvom s názvom Medzi boľševikmi – sa nachádzajú krátke slávnostné reči s názvom Generál dr. Milan Štefánik (pri príležitosti jeho príchodu na Sibír a Za generálom dr. M. Štefánikom (Reč prednesená v Irkustsku po Štefánikovej smrti), v poslednej Do vlasti opisuje zážitky legionárov pri návrate domov.

- Motivačná fáza: Učiteľ ukáže žiakom obrázky uniforiem čs. legionárov (môže použiť publikáciu Matice slovenskej Neznámi slovenskí hrdinovia 1914 – 1920). Žiaci majú podľa vzhľadu uniformy uhádnuť, ktorý legionár patrí do danej krajiny. Vyučujúci potom ukáže fotografiu J. G. Tajovského v uniforme a v civile. Žiaci sa snažia osobu identifikovať.
- Expozičná fáza: Pedagóg vysvetlí nové učivo o česko-slovenských légiách, použije demonštračné pomôcky – fotografie, prezentáciu alebo iné. Žiaci si napíšu poznámky.
- Fixačná fáza: Žiaci dostanú úryvok z diela Ruské rozprávky, časť do Vlasti, ktorý je presne datovaný a opisuje cestu do Česko-slovenska cez Japonsko. Tajovský detailne charakterizuje

priebeh evakuácie legionárov, stretnutie s vysokými hodnosťami Japonska, vystihuje atmosféru stretnutia a neskôr popisuje vlastné pocity pri plavbe loďou a túžbu po domove. Žiaci čítajú s porozumením a odpovedajú na otázky v pracovnom liste. Spoločne s vyučujúcim si vyhodnotia správne odpovede. Dozvedajú sa o československo-japonských vzťahoch. Na záver vedú diskusiu o zmysle dobrovoľníctva vtedy a dnes, čo prináša dobrovoľníctvo.

3.4. Milan Rastislav Štefánik a Prebijem sa!

Téma vyučovacej hodiny: Milan Rastislav Štefánik (1880 -1919)

Tematický celok: I. Prvá svetová vojna

Ročník: deviaty

Výkonový štandard: Žiak vie charakterizovať prínos a zásluhy M. R. Štefánika.

Kognitívny cieľ: Žiak sa oboznámi s významnou osobnosťou slovenského zahraničného odboja – M. R. Štefánikom.

Afektívno-výchovný cieľ: Žiak spoznáva všestrannosť osoby M. R. Štefánika a jeho neodškriepiteľné zásluhy pre vznik Česko-slovenskej republiky po r. 1918. Obohacuje sa o pozitívny príklad usilovnosti, zodpovednosti a vzdelanosti tohto významného človeka.

Psycho-motorický cieľ: Žiak analyzuje informácie, priraduje, analyzuje a lepí na základe prebratého učiva.

Pomôcky: literárne dielo Prebijem sa! a jeho úryvky, demonštračné materiály (obrazy budov, fotografie, prezentácia), výkresy A3, lepidlá, kópie fotografií, citáty M. R. Štefánika

Metóda práce s textom: projekt - priradovanie úryvkov z diela k jednotlivým životným udalostiam M. R. Štefánika podľa rokov (fixačná fáza)

Metodický plán vyučovacej hodiny:

Dielo J. Banáša M. R. Štefánik – Prebijem sa! predstavuje rozsiahlejší historický biografický román. Vyžaduje si náročnejšieho a skúseného čitateľa aj preto, lebo autor sa snaží čo naj dôveryhodnejšie a najobsiahlejšie vykresliť prostredie, politické situácie a osobnosti, ktoré obkolesovali generála Štefánika. Román obsahuje veľmi veľa detailných epizód a čitateľ sa môže oboznámiť s množstvom osobností, ktoré v tomto období žili, pôsobili a nejakým spôsobom sa Štefánikovho života dotýkali. Okrem mnohých ďalších sa tu spomína napr. málo známy vzdelanec, evanjelický kňaz Ján Lajčiak, ktorý aj napriek svojmu vysokému dosiahnutému vzdelaniu skončil ako kňaz v najodľahlejšej horskej liptovskej

farnosti – Vyšná Boca. Taktiež opisuje udalosti v Ružomberku, kde prebiehal proces s A. Hlinkom a V. Šrobárom, dobrým priateľom Štefánika. Autor zdôrazňuje, že na písanie tejto svojej knihy sa niekoľko rokov pripravoval, študoval a zháňal rôzne historické dokumenty či osobnú Štefánikovu korešpondenciu, aby napísal dielo čo naj dôveryhodnejšie. Nechce nás len oboznamovať s genialitou tohto slovenského hrdinu, ale chce v čitateľoch vzbudiť túžbu nasledovať Milanovu horlivosť a odhodlanie.

- Motivačná fáza: Vyučujúci ukáže žiakom fotografiu repliky lietadla Caproni Ca-33 z bratislavského letiska. Pýta sa ich, čo vidia, aké je to lietadlo, kto v ňom mohol letieť a pod. Spoločne prídu na meno M. R. Štefánika.
- Expozičná fáza: Učiteľ priblíži žiakom život a zásluhy tohto rodáka z Košarísk, pomocou prezentácie, fotografií alebo učebnice. Žiaci si spoločne s učiteľom vytvoria lineárnu biografickú os M. R. Štefánika. Jednotlivé udalosti označia číslom po poradí.
- Fixačná fáza: Projekt - Žiaci sa dajú do dvojíc – skupiniek - dostanú rozstrihané úryvky z rôznych častí románu Prebijem sa!. Ich úlohou bude správne priradiť časti textu k číslam biografickej osi, ktorú spoločne prepíšu na veľký výkres A3. Žiaci musia na základe kontextu vydedukovať, aká udalosť sa spomína v konkrétnom úryvku. Po skontrolovaní zadanej práce, priradené úryvky nalepia na výkres v správnom poradí. Na záver si zástupcovia skupín vyberú z dvoch pripravených kôpok jeden Štefánikov citát a jednu fotografiu zo Štefánikovho života. Citát krásne prepíšu a fotografiu nalepia na projekt – výkres, s tým, že k nej dopíšu komentár. Fotografia by sa mala dotýkať niektorej z udalostí, ktoré si žiaci prečítali na úryvkoch z knihy, aby ju dokázali identifikovať. Hotové projekty si môžu zavesiť v triede na nástenke.
- Hodnotiacia fáza: Žiaci v závere zhodnotia, ako sa im pracovalo, ako zadanie zvládli, či ich práca zaujala a čo nové sa dozvedeli.

ZÁVER

Vyučovanie dejepisu spolupracuje na tvorbe historického vedomia národa, buduje kritické názory, kreuje spoločenské postoje a odstraňuje čierno-biele videnie sveta.

Rôzne medzinárodné merania nám nekompromisne predkladajú výsledky zaostávajúcej úrovne gramotnosti našich žiakov v mnohých oblastiach. Stráca sa vzťah k literatúre, klesajú čitateľské zručnosti, zákonite ustupuje všeobecný prehľad a obľubuje sa nepravá, ideologická história so sklonmi k extrémizmu.

Práca s literárnym textom na vyučovacích hodinách dejepisu prináša z dlhodobého hľadiska veľa pozitív. Jednak ide o prepájanie medzipredmetových vzťahov, ktoré neslúži na prospech len konkrétnemu učivu, ale hlavne žiakovi. Práve tento známy CLIL systém aktívne podporuje prepájanie rôznych mozgových operácií. V ďalšom pohľade beletria pomáha vnímať aj dejiny „zdola“, nielen dominantné politické dejiny, ako na to poukázala francúzska škola Annales. Cez literárne diela sa môžeme hlbšie ponoriť do sveta obyčajných ľudí, bežného života či vecí dennej potreby v minulosti. Tým viac sa dotkne človeka dneška. Táto záverečná práca sa snažila poukázať na zmysel práce s literárnym textom na vyučovaní dejepisu. Vybrala štyroch autorov, ktorí sa nejakým spôsobom spájali s konkrétnym regiónom. Každý z menovaných autorov mal inú pozíciu k minulosti – či už ako súčasník, alebo účastník – spomienkar, ďalej rodák, alebo moderný, pop spisovateľ. Didakticky spracované ukážky z diel týchto autorov mali pomôcť dejepisnému vyučovaniu v rôznych fázach vyučovacej hodiny. Táto práca sa skladá z troch kapitol, pričom prvá mala za cieľ oboznámiť čitateľa s historickými udalosťami vybraného obdobia slovenských dejín. Druhá predstavila ciele vyučovania dejepisu a demonštrovala potrebu realizovať vyučovanie s pomocou umeleckej literatúry. Posledná kapitola predstavila konkrétne štyri vyučovacie hodiny s použitím didakticky upravených literárnych textov. Hoci čítanie dnes nepatrí k najobľúbenejším činnostiam žiakov, naďalej je pre rozvoj intelektu veľmi potrebné a užitočné. Práve posledná kapitola mala presvedčiť, že čítanie nemusí byť bolestivé, ale aj zábavné a obohacujúce. Cieľom práce bolo poukázať na obrovský prínos integrácie umeleckej literatúry do vyučovania dejepisu, ktorý sa prejaví na rôznej osobnostnej úrovni žiaka: 1. kognitívnej – žiak sa obohatí o mnohé vedomosti; 2. emotívnej – získava vzťah k svojmu regiónu, lepšie ho spoznáva; 3. hodnotovej – žiak si formuje svoje postoje a stanoviská, rozvíja kritické myslenie.

Učiteľ má metaforicky povedané budúcnosť národa vo svojich rukách, o to viac učiteľ dejepisu. A o to viac, že sa denne borí s rôznymi ťažkosťami a prekážkami – podceňovaná

časová dotácia zo strany štátnej koncepcie vyučovania, nedostatok kvalitných učebníc, tlače či didaktických materiálov alebo nakoniec nezájem žiakov a rodičov. Niekedy sa zdá, že slovenský národ nedorástol dostatočne v potrebe vytvárať si vzťah s históriou. Možno nás v tomto povzbudí pohľad na M. R. Štefánika a jeho: „*Per aspera ad astra – cez ťažkosti k hviezdám.*“

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

Zdroje:

Učebnice dejepisu:

KOVÁČ, D. a kol.: *Pátrame po minulosti 9. Dejepis pre 9. ročník ZŠ a 4. ročník gymnázia s osemročným vyučovaním*. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 2012. 127 s.
ISBN 978-80-8120-189-9

KRASNOVSKÝ, B. a kol.: *Dejepis pre 8. ročník základnej školy a 3. ročník gymnázia s osemročným štúdiom*. Martin: Vydavateľstvo MS, 2011. 96 s.
ISBN 978-80-8115-043-2

LETZ, R. a kol.: *Dejepis pre 3. ročník gymnázií a stredných škôl*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2013, 287 s.
ISBN 978-80-10-02389-9

Pedagogické dokumenty:

Štátny vzdelávací program ISCED2 pre vyučovací predmet dejepis [online] Bratislava 2022 [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete:
<https://www.minedu.sk/data/att/54d/22088.a963d8.pdf>

Vzdelávanie pre 21. storočie. Východiská zmien v základnom kurikule. [online] [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: <https://vzdelavanie21.sk/digitalny-statny-vzdelavaci-program/>

Vybrané diela:

BANÁŠ, J.: *Prebijem sa! Štefánik. Muž železnej vôle*. Bratislava: Ikar, 2018. 468 s.
ISBN 978-80-551-6500-4

CHUDÍK, J. a JARUNKOVÁ, K.: *Horehronský talizman*. Bratislava: Hviezdoslavova knižnica, 1978. 183 s.

LAUČEK, A.: *Cez utrpenie*. Dolný Kubín: Peter Huba, 1997. 86 s.
ISBN 80-88803-16-0

TAJOVSKÝ, J. G.: *Rozprávky z Ruska 1915 -1920. Diel 2. Zväzok X*. Martin: Kníhtlačiarsky účastinársky spolok v Turčianskom Sv. Martine, 1928. 158 s.

Sekundárna literatúra:

BALÁŽ, J. a kol.: *Černová*. Ružomberok: Mesto Ružomberok a obec Černová. 307 s.

ISBN 978-80-89253-33-3

BREČKA, S.: *Výtečníci breznianski z druhej polovice 19. storočia*. Brezno: vlastný náklad, 2022. 206 s.

ISBN 978-80-570-3540-4

BURSÍKOVÁ, L. a kol.: *Metodické inspirácie. Mezipředmětové vztahy v dějepise*. Milevsko: ASUD, 2009. 138 s.

ISBN 978-80-903419-4-4

ČAPEK, R.: *Moderní didaktika. Lexikon výukových a hodnoticích metod*. Praha: Grada, 2015. 604 s.

ISBN 978-80-247-3450-7

GEŠPER, M. a kol.: *Neznámi slovenskí hrdinovia 1914 – 1920. Slováci v česko-slovenských légiách*. Martin: Matica slovenská, 2024. 28 s.

ISBN 978-80-8128-304-8

HABAJ, M. a kol.: *Slovenské dejiny od úsvitu po súčasnosť*. Bratislava: Perfect, 2015. 550 s.

ISBN 978-80-8046-730-2

KÁRNIK, Z.: *Malé dejiny československé (1867 – 1939)*. Praha: Dokořán, 2008. 504 s.

ISBN: 80-7363-146-6

KRAJČÍR, L. a kol.: *Rok 1919 a Slovensko*. Martin: Matica slovenská, 2021. 250 s.

ISBN 978-80-8128-273-7

KMEŤ, M.: *História a dejepis. Vybrané kapitoly z didaktiky dejepisu*. Žilina: IPV, 2018. 191 s.

ISBN 978-80-89902-11-8

KOŽUCHOVÁ, M. a kol.: *Kurikulum primárneho vzdelávania*. Bratislava: UK, 2019, 268 s.

ISBN 978-80-223-4767-9

LEIKERT, J.: *Osudy osobností Slovenska*. Bratislava: Ikar, 2020. 409 s.

ISBN 978-80-551-7030-5

MAKIŠOVÁ, A.: *Regionálna výchova v primárnom vzdelávaní*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2013. 60 s.

ISBN 978-80-8052-479-1

MIČKO, P. a KMEŤ, M.: *Dejiny Slovenska a Slovákov (1918 – 1945)*. Žilina: IPV, 2023. 192 s.

ISBN 978-80-89902-36-1

MIKULOVÁ, M.: *Kalendárium*. In: TAJOVSKÝ, J. G.: *Prózy*. Bratislava: Kalligram, 2005. s. 410 – 415.

ISBN 80-7149-791-6

PEKÁR, M.: *Dejiny Slovenska 1918 – 1945*. Košice: UPJŠ, 2015. 196 s.

ISBN 978-80-8152-325-0

RYCHLIK, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914 – 1915*. Bratislava: A.E. Press a Ústav T. G. Masaryka Praha, 1997. 554 s.

ISBN 80-88880-11-4

REZNÍK, J.: *Túry do literatúry. Po literárnych stopách Slovenska*. Bratislava: Slovart, 2012. 608 s.

ISBN 978-80-556-0498-5

ŠUCH, J.: *Historická narácia*. In: *Kapitoly zo súčasnej filozofie dejín*. Bratislava: Chronos, 2009, 303 s.

ISBN 978-80-89027-28-6

VASILJEVOVÁ, Z.: *Dějiny Japonska*. Praha: Svoboda, 1986, 603 s.

ISBN 25-088-86

VNUK, F.: *Dedičstvo otcov. Eseje na historické témy*. Bratislava: Alfa Omega, 1999, 152 s.

ISBN 80-900546-1-7

Online zdroje:

ANJULI, E. R.: *Using Fiction to Teach American History in Middle School: Affects on Student Engagement*. San Rafael: Dominican University of California, 2010, s. 16 – 27. [online] [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED513433.pdf>

BUTORA, J.: [online] [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: <https://www.minedu.sk/d-butora-kurikularna-reforma-sa-stava-realitou-schvalili-sme-novy-statny-vzdelavaci-program-pre-zakladne-vzdelavanie/>

CANGÁR, J.: STAV VYUČOVANIA DEJEPISU PO ROKU 1989. [online] [citované 2024.04.03] Dostupné na internete: <https://www.orbisma.sk/clanky/moja-skola/dejepis/dejepis---clanky/stav-vyucovania-dejepisu.html>

POSTMAN, N.: *The End of education*. [online] New York: Vintage books, 1996. 153 p. [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: https://interesi.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/10/end_of_education.pdf

SOKOLSKÝ, J.: *Anton Lauček*. [online] [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: <https://www.ruzomerskyhlas.sk/c/5275/anton-laucek-mladez-bude-vzdelana-ak-nezostane-len-pri-klikani-na-internete/>

SPEIGHT, J. G. 2005. *Lange's Handbook of Chemistry*. [online]. London : McGraw-Hill, 2005. 1572 p. [cit. 2009.06.10.] Dostupné na internete: http://www.knovel.com/web/portal/basic_search/display?_EXT_KNOVEL_DISPLAY_bookid=1347&_EXT_KNOVEL_DISPLAY_fromSearch=true&_EXT_KNOVEL_DISPLAY_searchType=basic . ISBN 978-1-60119-261-5.

VOŠKOVÁ, J.: SS. Th. Dr . Alexander Párvy. [online] [cit. 2024.05.10.] Dostupné na internete: <https://kapitula.sk/wp-content/uploads/2021/12/kapitula-2-2016.pdf>

ZOZNAM PRÍLOH

1. Ukážka listu didakticky spracovaného z úryvkov diela *Horehronský talizman*
2. Vybrané úryvky z diela *Cez utrpenie*
3. Vybrané úryvky z knihy *Prebijem sa!*
4. Ukážka úryvkov z diela *Rozprávky z Ruska 1915 – 1920* a pracovný list k téme
5. Priložená mapa k pracovnému listu – evakuácie československých légii
6. Fotografie použitých vybraných literárnych diel

1. Ukážka listu didakticky spracovaného z úryvkov diela Horehronský talizman

6. jún 1910, Sofia

Milý Andrej!

Narodil som sa na Horehroní v osade Červená Skála roku 1891. Bolo nás jedenásť detí, sedem dievčat a štyria chlapci. V tých časoch nebol na Horehroní nejakej práce, len tých pár coburgovských hámrov, ktoré mohli zamestnať veľmi málo ľudí. Dorastajúce dievčatá zo všetkých a teda i z našej rodiny museli sa poberať z domu a hľadať si službu, pravdaže, kde inde ako v najbližšom Maďarsku. Tam sa aj väčšinou povydávali. Najstarší brat sa pobral za robotou zase len do Maďarska. A keď koncom 19. storočia coburgovské hámre, ktoré už i tak biedne živorili, celkom zastavili svoju činnosť, ostal bez zamestnania aj náš otec. Nepozostávalo mu nič iného ako lapať sa každej príležitostnej roboty, ktorá sa našla väčšinou v lese, pri rúbaní stromov a pracovaní dreva. Nešťastie však nechodí po horách, ale po ľuďoch: otec, povolaním zlievač, po krátkom čase drevorubačskej roboty utrpel v hore ťažký úraz.

Živobytie nám zabezpečovala už iba mamka. Deň čo deň chodila po panskejších domoch prať, drhnúť dlážky alebo kopať v záhradách. Vo svojom ôsmom roku cez vakácie som sa už aj ja chytil do roboty, aby som doniesol do domu nejaký grajciar. Našiel som si prácu nie síce ťažkú, ale veľmi špinavú a zle platenú. Ukladal som ešte s inými chlapcami smrekové kôry v dubiarni. V tom čase sa vrátila z Maďarska mladšia sestra, lebo staršia, vydatá, ktorú tam bola opatrovať v chorobe, zomrela na suchoty. Práve vtedy sa z našej osady zbieralo pár ľudí za robotou do Ameriky. Sestra, vtedy sedemnásťročná, naliehala na mamku, aby aj ju pustila s tými známymi, že keď v tej Amerike všetci tak dobre zarábajú vo fabrikách, aj ona by rada poslať domov dajaký ten dolár. Mamka prívola. Pred odchodom sľúbila, že nebudem dlho na Hrone, že len čo trochu zarobí, pošle aj mne šifkartu, aby som prišiel za ňou.

Peštianskí drevári dostavovali na našej pile hobliareň na podlahové dosky na výstavbu do Budapešti. Tu ma prijali za kuriča. Súčasne som mal dozerať na stroj a opatrovať ho. Za túto dvojité funkciu som dostal odrazu plat veľmi slušný – päťdesiat korún mesačne. Začalo sa nám žiť lepšie a keďže ja už som bol hodný šuhaj, ved' som mal už pätnásť a pol roka, začala mamka rozmýšľať, že by sa mi zišli už aj dáke šaty. Dovtedy som nosil len to, čo prežilo drľancovanie po mojich starších bratoch. A tak jedného dňa hovorí mamka, že sem chodí krajčír z Dobšinej a dá mi ušit' oblek. Keď som bol takto pekne vyobliekaný, povedal som mamke, že by som mohol aj do tej Ameriky. A mamka mi na to: ešte by ťa, chlapče môj, nepustili. Maloletých do Ameriky nevpušťajú.

Jedného dňa sa rozchýrilo, písal sa už rok 1908, že do nášho kostola príde bulharský cár Ferdinand Coburg, ktorému patrilo mnoho horehronských lesov. Začali sme rozmýšľať, na akom príde kočiari, koľko koní ho bude ťahať. Iba keď mi v sobotu mamka hovorí: Zajtra sa oblečieš do nových šiat a pôjdeš aj ty do kostola. Viac mi nepovedala nič. V kostole nás

bola veľká hromada, myslím tým nás sedemnást' – osemnástročných mládencov. Po omši sa všetko vyhnulo pred kostol a ktosi nás chlapcov začal stavať do radu, aby to vyzeralo krajšie, aj aby každý lepšie videl cára. Pán cár vyšiel z kostola s pánom dekanom Gazdíkom a začal si nás všetkých prezerať. Popri ňom kráčaľ vyobliekaný mladý pán, ktorému blízko mňa pán cár voľačo pošepkaľ. Mladý pán prišiel ku mne a spýtaľ sa ma po slovensky, ako sa volám a kďe bývam.

Na druhý deň – v pondelok – keď som prišiel z roboty, vidím mamku usmíatu, čo sa teda stávalo naozaj zriedka. Káže mi sadnúť, usmieva sa a že vraj má pre mňa novinu. Netušil som, čo to môže byť za novina. A mamka začne hovoriť, že dnes doobeda bol tu pána cárov sekretár a spytoval sa jej, ako mamky, či by privoľila pustiť svojho syna, to ako mňa, do služieb pána cára. A čo bude s Amerikou, pýtam sa mamky, ved' predsa čakám na šífkartu od sestry, predsa mi to sľúbila. Vtedy si mamka sadla a začala rozprávať: Čítaš, synku, listy, čo nám z Ameriky píše tvoja sestrička, ľudia tam musia ťažko pracovať, aj cnie sa jej, ako si čítaľ, že by sa najradšej pobrala domov, aj ty by si tam musel veľmi tvrdo robiť. Si ešte mladý, príliš mladý na takú tvrdú robotu. Čo by si ty tam šiel zodrať sa a možno aj o život prísť. Ja som sa pána sekretára spytovala a ten mi hovoril, že u cára nebudeš vykonávať bohvieaké ťažké práce. Nemusíš si so sebou ani nič brať, nijaké šatstvo, ktoré aj tak nemáš, len tie šaty, čo si v nich bol oblečený v nedeľu, aby si poriadny odchádzal, keď už ideš do toho sveta. Ja som ťa už, synku môj, aj sľúbila, že pôjdeš, privoľila, aby si po teba prišli.

O tri dni sme nasadli do kočiara. Mamka trochu zaplakala, ale zďaleka nie tak žalostne, ako keď vypravádzala dcéru do Ameriky. Bola presvedčená, že idem do sveta istejšieho, ako je ten za morom.

A tak Ťa zo Sofie pozdravuje

Julius Chudík

2. Vybrané úryvky z knihy Cez utrpenie

- Ako sa Černovci radili o stavbe kostola

Za stôl, vedľa vicesenátorov Komu a Hatalu, chystal sa usadiť Hlinka. Dôstojný pán priniesol do rúry zvinutý veľký papier, položil pred seba. Senátor Bačkor sa ujal reči. Zdôrazňoval, že Černová leží tam, kde sa začína rozširovať údolie liptovskej doliny, popred dedinu vedie stoličná, ba krajinská cesta, spájajúca západ s východom, naším chotárom preteká najdlhšia slovenská rieka Váh... Od roku 1871 prechádza tadiaľto Košicko-bohumínska železnica, ktorá je spojivom medzi Slovenskom a Čechami, medzi Košicami a Bohumínom a aj Prešporkom. Nie sme len taká obyčajná „ulica“ mesta Ružomberok a chceme byť jeho dôstojným predmestím. Čo si všimnú oči každého okoloidúceho alebo cestujúceho najprv? Boží chrám, ktorý vyžaruje pokoj na príbytky vôkol seba. A tú našu biednu kaplnôčku za pár rôčkov prerástli lipy. Je to veľmi chatrný Boží stánok. A preto je potrebné zmeniť tento stav. Vstal Hlinka, mrvenie ľudí prestalo. Čierna reverenda, na nej kríž. Pobleďnutý, trochu šedivejúce krátke vlasy, vpredu rednúce, múdro a odvážne sa dívajúce modré oči. Štíhly, dôstojný, vážny... (s. 20 – 23)

- Ako stavali kostol a ako sa Ruženka tešila na svadbu

Na Kostolci sa dvíhali múry nového kostola. Furmani – bolo ich okolo tridsať – vozili skálie z Cvičkovie kúta a piesok dolu Sekaninou až spod Pliešky. Po tehly sa chodilo zväčša s volským alebo aj s kravským záprahom do ružomerskej tehelne. Za našu rodinu prišlo odrábať hlavne mne. Osieval som piesok, vláčil vodu, kamene, dosky a podpery, a raz keď chlapi kopali jamu na vápno, kázali mi zbierať ľudské kosti a odnášať ich do Horného cintorína. Kosti a lebky vyhadzovali lopaty aj pri hĺbení základov, veď na celom Kostolci sa predtým pochovávalo. Niekedy ma posielali s furmanmi do mesta. Tam som sa odviezol, pomohol naložiť tehlu, a kým povozy odkrúcali pomaly spiatočnú cestu, ostal mi čas obzrieť si blatnaté ružomerské uličky. Boli plné dielničiek a malých obchodíkov, ich výklady ma vábili. Počas dovolenky vo fabrike sa medzi ženami pri malte zjavila aj Ruženka. Prišla odrábať za seba aj za macochu. Ruženka chodila s mojím bratom Vedom, už spolu svadbu chystali. A veruže si on zaumienil, že ho nik nesmie predbehnúť, on prvý chce mať sobáš v novom Božom stánku. „O svadbe v Černovej sa mi aj snívalo,“ priznala sa. „Mala som taký krásny, zvláštny pocit, keď ma viedli k oltáru. Nič podobné som ešte nezažila.“ Mama ju hneď zahriakla, také sny nech dievča nespomína, neprorokujú nič dobré. (s. 56 – 57)

- Ako ľudia prežívali tragédiu

Mama. Sviatočná sukňa, pruslák, rukávy na košelici zamazané i tvár. Čepiec niekde stratila. Mala šťastie (ako ja), tesne popri hlave ju guľka minula. Ohlušená padla na zem, no nevládala sa rýchlo pozbierať, v panike po nej aj postúpali. Buď Bohu chvála, nemá nič zlomené ani pomliaždené. Nejaká dobrá duša ju odtiahla do záhrad. Keď sa spamätala, chcela ísť za nami. Ale žandári surovo každého odbili, hrozne tam ženy v zúfalstve kričia, lebo ich nepustia k svojim. Ani k mŕtvym, ani k umierajúcim. Vzápätí prišla Remeňovie tetka. „Cila moja, už máš po neveste. Celá ti je dostrieľaná.“ Ruženka ležala na posteli, celá skrvavená. Mala prestrelené hrdlo. Biele pásy plátna, ktorými ju obviazali, nezastavili krv, ustavične vytekala a rozpíjala sa po hlavnici a perine. Nemohla rozprávať, no bolo vidieť, že trpí. Jej oči to prezrádzali. Naša mama ju chytila za ruku a nariekala. Dievča umrelo. Pochovali ju v lesklej truhle so strieborným krížom. Kúpil ju náš Vendo miesto svadobnej obrúčky. (s. 80 - 83)

3. Vybrané úryvky z knihy Prebijem sa!

a) Od jari 1880 sa v jednom z výklenkov košarištianskeho kostola usídlila sokolia rodinka. Toho roku 21. júl pripadol na stredu a Košariskami vial silný vietor. Pán farár sa zberal na Brezovú vybaviť súrne veci s kolegom Leškom. Náhlil sa, pretože manželka sa každou chvíľou hotovala rodiť. Podišiel ku koču, na ktorom už sedel Štefan Židek, ktorý pozoroval vtáka stojaceho vo vzduchu vysoko nad farou. „Pozdrav Pán Boh, pán farár. Už hodnú chvíľu pozorujem toho sokola. Zvláštny vták, dokáže letieť rovnakou rýchlosťou ako protivietor, vďaka čomu zastane vo vzduchu, a tak číha na korisť.“ Keď sa o hodinu vrátili, pozorný Židek zdvihol zrak. „Zvláštne, ten sokol tam ešte vždy stojí, akoby na voľačo čakal. Asi na ďalšieho syna,“ usmial sa. Skutočne, neskoro večer sa ozval z farskej izby plač novorodeniatka. Vtedy nikto netušil, že svetlo sveta uzrel chlapec, ktorý sa stane ozdobou nielen kopaničiarskeho kraja, ale i svojho, českého i francúzskeho národa. (s. 32)

b) Časy detstva sa pomaly chýlili ku koncu. Kartónová rúra sa od dažďa a snehu časom rozpadla, ale spomienky na detskú hvezdáreň a milovaného bračeka Fedorka sa mu v jeho srdci uložili navždy. Keď 3. septembra 1890 nadišla chvíľa, ktorej sa Milanko bál a ktorú s obavou očakávala aj maminka Albertína, bolo treba sa zbaliť a odísť z domu. Navždy. Desaťročný chlapec len ťažko skrýval svoju nevôľu a smútok. Nadarmo mu otec vysvetľoval, že ide za vzdelaním...Útľe chlapčá sa chodilo osamote vyplakať do zadnej časti záhrady a odmietalo odísť z domu. Až keď mu povedali, že na prešporskom lýceu voľakedy študovali aj batko Hurban, Štefan Fajnor...oblúbení básnici Janko Kráľ a Andrej Sládkovič, sám Ľudovít Štúr, desaťročný Milan sa rozhodol. (s. 43 – 44)

c) Od Vavra Šrobára mal pozvanie do Ružomberka na neobmedzený čas, a tak sa ho rozhodol využiť. Okrem toho sa za ním chystal zájsť cez leto. Chcel sa poradiť, čo ďalej s Hlasom a Detvanom. Vavro mal od novembra 1899 otvorenú v Ružomberku lekársku prax, bol úspešný a na začínajúceho doktora už aj relatívne dobre situovaný muž. Býval v dome s lekárňou, v ktorom sa výhodne prenajal byt s ordináciou. O Šrobárovi bolo známe, že hovoril po maďarsky len v nevyhnutných prípadoch, čo miestnym maďarónom klalo oči aj uši. Keďže pána doktora každý potreboval, museli prijať aj to, že Šrobárove recepty boli výlučne v slovenčine. Kedysi rýdzo slovenský Ružomberok bol na prelome storočia už takmer načisto pomadžarčený, premenil sa na Rószahegy a prezývali ho felvidéckym Debrecínom. Priatelia Milan a Vavro chodievali spolu na výlety na Likavský zámok, na Choč, Salátin, do Hrabova, na Čebrať, ale aj na náročnejšie túry na Kriváň, Ďumbier či do Kvačianskej a Prosieckej doliny. Pri potulkách nádhernou liptovskou prírodou si Milan oddýchol, zotavil sa, zosilnel...Najúžasnejšími okamihmi ružomerského pobytu boli stretnutia s tamojším rodákom. Šrobárovým priateľom Dušanom Makovickým. Jeho otec bol významným podnikateľom, založil Úverový účastinný spolok, ktorý sa neskôr premenil na Úverovú banku, a v roku 1883 založil Továreň na papierovú drevolátku, ktorá sa časom stala jednou z najväčších papierní a celulóziek v Uhorsku. Makovického potešil Štefánikov záujem o veľikána literatúry a filozofie Leva Nikolajeviča Tolstého. Rozprával o ňom s neskryvanou radosťou a pútavosťou. (s. 105 – 106)

d) V Černej pri Ružomberku mala byť 27. októbra 1907 vysviacka nového kostola, postaveného zo zbierky drobného ľudu. Ľudia žiadali, aby kostol vysvätil ich milovaný rodák Andrej Hlinka, ktorý však bol v tom čase suspendovaný. Biskup Párvy preto rozhodol, že kostol vysväťí iný kňaz. V deň vysviacky sa pri kostole zhromaždilo asi tisíc dedinčanov, ktorí odmietli pustiť pred kostol koče so slúžnym Pereszlényim, hajdúchom Vevericom, dekanom Pazúrikom, ktorý mal kostol vysvätiť, a ďalšími hodnostármi. Keď Veverica zo všetkých síl šľahal kone a hnal ich rovno do davu, dedinčan Jozef Demko ich chytil za uzdu a pokúsil sa ich zastaviť. Nato veliteľ žandárov, Slovák Ján Ladiczky vydal rozkaz strieľať.

Na miesto tragédie vzápätí dorazil Vavro Šrobár a zúfalo sa snažil ratovať, koho mohol. Márne. Na zemi zostalo ležať pätnásť mŕtvych. Černovský masaker vyvolal rozhorčenie aj v kabinete francúzskeho ministra zahraničných vecí Pichona. Protesty uhorskej vláde poslali nositeľ Nobelovej ceny B. M. Bjornson, R. V. Seton – Watson alias Scotus Viator, francúzsky spisovateľ Viliam Ritter, českí poslanci a dokonca i predseda rakúskeho parlamentu. Štefánik sa rozhodol čo najskôr vybrať na Slovensko. (s. 196 – 197)

e) „Len aby, len aby... pozri sa na seba, veď si sotva vyšiel po schodoch, ako chceš ísť na Mont Blanc?“ Milan bol podráždený z bolesti aj z Janka, ktorého zrejme poslal niektorý z jeho prajníkov prehovoriť ho na návrat. Narýchlo povodil priateľa po observatóriu, laboratóriách a na poschodí sa ním rozlúčil. Bol natoľko zoslabnutý, že sa bál, aby to Janko na schodisku nepobadal. Keď sa neskôr vrátil do izby, našiel na stolíku obálku s päťdesiatfrankovou bankovkou a ceduľkou: „Príspevok na expedíciu na Mont Blanc. Držím Ti palce, viem, že to dokážeš! Janko.

f) V newyorskej Carnegie Hall sa 16. septembra (1917) konalo zhromaždenie českých a slovenských krajanov, kde hlavným rečníkom bol popri newyorskom starostovi Johnovi P. Mitchelovi a francúzskom ministrovi Franklinovi Bouillonovi práve Štefánik. „Budeme bojovať,“ burácal energický Slováčok v belasej uniforme francúzskeho majora z tribúny, „kým nedostaneme slobodu. Chceme mier, ale musí to byť mier slávny, rozhodne nie na hrobe malých národov. Národ, ktorý chce, aby ho pokladali za samostatnú štátotvornú jednotku, má právo a povinnosť vytvoriť si armádu a pripustiť túto armádu do bojov po boku spojencov!“ Jeho prejav priniesli všetky hlavné americké denníky. Ďalší úspech dosiahol, keď zmenil stanovisko vedúcich slovenských katolíckych kňazov, ktorí dovtedy zachovávali vernosť Rakúsko-Uhorsku. Jedným z tvorcov rezolúcie, v ktorej katolícki kňazi potvrdili, že prijímajú program oslobodenia Čechov a Slovákov v spoločnom štáte, bol aj kňaz a vynálezca Jozef Murgaš.“ (s. 328 - 329)

4. Ukážka didakticky spracovaného textu z úryvkov diela Rozprávky z Ruska 1915 – 1920, str. 130 - 144

Tichý oceán, 10. septembra 1919

• „Novozaložená japonsko-československá vývozná spoločnosť pozvala i nás na banket. Pozvala nás do japonského hostinca, akého v Európe tak ľahko neuvidíš. Vlastne je to viac skleník, ktorého steny sa dajú zaťahovať sklom alebo i španielskymi stenami. Hostinec horí vo svetle lampiónov, ozdobených japonskými a našimi farbami. Vítajú nás vysokí japonskí hodnostári: Tanaka, šéf kancelárie ministerstva obchodu; Okuma, nástupca markíza Okumu; Šiozava, profesor univerzity a mnohí ďalší významní japonskí zastupitelia. Na privítanie dávajú nám sake, japonskú národnú pálenku z ryže. Hľadal som, s kým by som sa nejako dohodovil. Je to zábavné, nasmejeme sa a najmä smejú sa na mne, keď im dohováram, prečo nevedia ani jeden po slovensky, ba ani maďarsky. Vidíš, a maďarčina bola u nás „svetovou rečou“, kto jej neznal, nemohol byť ani vrátnikom. Potom sa začala večera. Dievčatá – gejšy v japonských národných krojoch začali nosiť všelijaké jedlá v drobných mištičkách. Pozdejšie sme začali jesť s veľkým priamym i tajným obzeraním sa – ako, čo do ruky brať? Čo robiť s tými paličkami? Do toho prišli ôsmi muzikanti a mladé motýle – gejšy tanečnice. Hudba japonská európskemu sluchu nesvedčí. Ani spev. Spev je hrdelný, akoby v ústach schválne zadrhnutý a hudba škrekľavá. Gejša si sadne pred každého hosta, naberá, nalieva, vynukuje, musíš jesť a piť. Jedli sme polievky, raky, ryby a ryby a raky a zas polievky na dvestoraký spôsob pripravené. Pili japonské, francúzske i naše nápoje. Nakoniec nás chytila veselšia nôta a ukázali sme Japoncom náš, slovenský odzemok. Japoncom sa veľmi páčili slovenské piesne – *Prečo by sme nepili, Ja parobek z Kapušan...* Obchodný šéf Letzel prekladal texty do japončiny a Japonci sa chichotali do popuku.

• Po niekoľkých dňoch opúšťame Tokio. Začínam si zas myslieť, čo som sa kedysi učil v štatistike, že najbezpečnejšie cestuje sa na železnici... Ale loď Nanking previezla už vyše tisíc našich chlapcov, azda prevezie i nás štyroch... Veselo sme sa pohli od brehov Japonska. O hodinu dve sbubnúvajú tým istým čínskym zvonom ako lopár na obed do jedálne. Sadnem za stôl. Kolíše sa. Vidím to na vode v pohári a cítim v žalúdku, a k tomu sa mi dostala stolička s nerovnými nohami. Jednou rukou jem, druhou držím stôl. Sláva Bohu! Je pribitý. Žalúdok strovil šťastlivo i prvý deň, i druhý, tretí; až kým si more nezmyslelo ukázať nám, že i s 12tisíc tonovou loďou sa vie hrať ako s malou lodičkou. Šplachot vody mieša sa s hukotom vetra, vlna vše prečrpne, bijúc o loď a obleje tých smelších. Modlím sa: „Pane Bože, či sme všetci tvoji, alebo len tí, čo plávať vedia?...“ Od strachu čupím v kútiku za pianinom, dúfajúc, že starého rektora skorej skryje... Vzali sme iný kurz, vetru sme obrátili chrbát a do rána sa všetko utišilo. Dni na lodi sú dlhé a plavba na mori sa stáva nudnou, strašne dlhou. Ničoho nevidíš, nikoho nestretnáš, ani vtáčka, ani letáčka, iba niekoľko lietajúcich rybiek tančí okolo nosa lode. I tých rybiek je málo. Vari sme už všetky zjedli, lebo každý deň tri razy bývajú na stole. Dávam si k nim aspoň pečené zemiaky! Lebo tu iné ničoho slovenského nemajú. I tie zemiaky sú vodavé, nedopečené, ale chutia mi pri spomienke na zemiaky „oravské“, čo pekával svojim nebožtík Andrej Halaša. Vravím si – tu prijmi čo ti dajú, doma si sprav, ako chceš.

• Robia si ľudia zo sveta vlast' (doma sa čujú všade), ja chcem si spraviť z vlasti – svet. A keď sa to nedá, som mysl'ou stále doma: ako a čo si pravíme vo vlasti československej, aby sa svet okolo nej točil.“

Pracovný list k úryvku z diela Rozprávky z Ruska:

Ktoré tvrdenie vyplýva/nevyplýva z textu:

1. Československí legionári sa cestou späť do vlasti zastavili v Tokiu.	Á/N
2. Legionári sa zúčastnili slávnostného posedenia s kórejskými hodnosťármi.	Á/N
3. Na privítanie dostali suši.	Á/N
4. Japonskí predstavitelia sa k vojakom správali veľmi nevhodne, povýšenecky, a nadradene.	Á/N
5. Večeru roznášali gejšu v malých nádobkách.	Á/N
6. Japonská muzika sa od európskej veľmi odlišuje.	Á/N
7. Československí legionári učili Japoncov slovenské piesne.	Á/N
8. Loď Nanking viezla Slovákov po prvýkrát.	Á/N
9. Autor mal na lodi strach a úzkosť z cudzích ľudí.	Á/N
10. J. G. Tajovskému veľmi chýbala domáca strava, spomínal na pečené zemiaky.	Á/N

Vypracuj nasledovné zadania:

1. Pokús sa charakterizovať, akou činnosťou sa mohla zaoberať Japonsko-československá vývozová spoločnosť.
2. Napíš synonymum k slovu banket. Načrtni lampión z oslavy, ktorý by zodpovedal autorovmu opisu.
3. Zostav slávnostné menu podľa japonského banketu z ukážky.
4. Opíš vlastnými slovami, čo prežíval autor na lodi Nanking.
5. Porozprávaj na základe prečítaného textu, ako si československí legionári urobili „zo sveta vlast“ a zamysli sa, prečo Tajovský chcel spraviť z vlasti svet.
6. Vyhľadaj informácie o Tajovského ceste na priloženej mape. Zisti, ktoré údaje sa zhodujú.
7. Porovnaj spisovateľove spomienky a zápisky s informáciami o československých légiách na webovej stránke:
<https://www.csol.cz/z-historie/prvni-odboj/transporty-z-ruska/>

ČESKOSLOVENSKÁ ANABASE VE SVĚTOVÉ VÁLCE.

Priložená mapa k pracovnému listu – evakuácie československých légii

CESTY S POSLÁNÍM POLITICKÝM, VOJENSKÝM A INFORMAČNÍM

VÝPRAVY VĚDECKÉHO, UMĚLECKÉHO A HOSPODÁŘSKÉHO POSLÁNÍ

VOJENSKÉ TRANSPORTY ČESKOSLOVENSKÝCH DOBROVOLCŮ Z RUSKA DO FRANCIE V R. 1917.

11. KURSK 12.01. 1990

EVAKUAČNÍ TRANSPORTY ČSL. VOJSKA NA RUSI V ROCE 1919 A 1920 DO VLASTI

III. HUNTSEND
COI BOWMAN 21.8
PHI. LE HAVE 81.8

1. **ROMA** COA. VANDERBEEK 3.8. 98m 100.000' A VOL.
2. **MADRAS** COA. VANDERBEEK 3.8. 98m 100.000' A VOL.
3. **SHERIDAN** COA. VANDERBEEK 3.8. 98m 100.000' A VOL.
4. **NANKING** COA. VANDERBEEK 3.8. 98m 100.000' A VOL.
5. **ARCHER** COA. VANDERBEEK 3.8. 98m 100.000' A VOL.
6. **LIVERPOOL MARU** COA. VANDERBEEK 3.8. 98m 100.000' A VOL.
7. **MEINAM** COA. VANDERBEEK 3.8. 98m 100.000' A VOL.
8. **HEFFRON** COA. VANDERBEEK 3.8. 98m 100.000' A VOL.

9. KARACHI MARU 200, 4,000 TONNEURS 21.1.1988 1987 2001 2001
10. CAPE TOWN MARU 200, 4,000 TONNEURS 21.1.1988 1987 2001 2001
11. ITALY MARU 200, 4,000 TONNEURS 21.1.1988 1987 2001 2001
12. SCOTLAND MARU 200, 4,000 TONNEURS 21.1.1988 1987 2001 2001
13. YONAN MARU 200, 4,000 TONNEURS 21.1.1988 1987 2001 2001
14. TRAZ-OS-MONTES 200, 4,000 TONNEURS 21.1.1988 1987 2001 2001
15. SHUNKO MARU 200, 4,000 TONNEURS 21.1.1988 1987 2001 2001
16. HYAH YIH 200, 4,000 TONNEURS 21.1.1988 1987 2001 2001

17. **NIZHNI NOVGOROD** DOJ. KALAMONOV. A.S. 1987. 4. 20. 1000 DOB. A. KOL.
18. **SHERIDAN** DOJ. KALAMONOV. A.S. 1987. 4. 20. 1000 DOB. A. KOL.
19. **MADAWASKA** DOJ. KALAMONOV. A.S. 1987. 4. 20. 1000 DOB. A. KOL.
20. **MOUNT VERNON** DOJ. KALAMONOV. A.S. 1987. 4. 20. 1000 DOB. A. KOL.
21. **TTAN** DOJ. KALAMONOV. A.S. 1987. 1221 DOB. A. KOL.
22. **AMERICA** DOJ. KALAMONOV. A.S. 1987. 4. 20. 1000 DOB. A. KOL.
23. **PRES. GRANT** DOJ. KALAMONOV. A.S. 1987. 37. 4. 1000 DOB. A. KOL.
24. **CROOK** DOJ. KALAMONOV. A.S. 1987. 4. 20. 1000 DOB. A. KOL.

- [illegible]

- [illegible]

Fotografie použitých vybraných literárnych diel

